

DE
MILITAIRE SPECTATOR.

TIJDSCHRIFT

VOOR HET

NEDERLANDSCHE LEGER.

De prétendus publicistes affirment que l'essence des gouvernements représentatifs est l'anéantissement des armées permanentes; sans doute, une telle opinion n'a été puisée ni dans l'histoire ancienne, ni dans l'histoire moderne.

J. AMBERT.

HOOFD-REDACTEUR

J. C. van Rijneveld.

DERTIENDE DEEL.

MAART 1845. — N°. 9.

BREDA,
BROESE & COMP.

1845

*De onduidelijkheid van het woord
dat dit Tijdschrift te nummer
drukken is gedrukt in twee
hun staat uitgezonden.*

Breda, 11 april 1845.

Broese & Comp.

DE

MILITAIRSPECTATOR.

TUUSCHRIFT

NO. 10

WEEKLIJKSCH TEEKUNSTEN

De redactie is gevestigd te Amsterdam, bij de uitgeverij van de Militaire Spectator, Nieuwe Dijk, N. 10. De prijs van een jaargang is ƒ 1.50, van een halfjaargang ƒ 0.75. De afnemer ontvangt gratis de aflevering van de Spectator, en kan de aflevering van de Spectator ook afzonderlijk bestellen. De afnemer kan de aflevering van de Spectator ook afzonderlijk bestellen.

WEEKLIJKSCH TEEKUNSTEN

J. G. van Nijveld.

DEELTRENDE DEEL

MAART 1846. - N. 9.

BROESE & COMP.

1846

Militaire Spectator.

De MILITAIRE SPECTATOR verschijnt maandelijks, in Nos. van 3 vellen druks; zoodat de Jaargang uit 36 vellen druks (behalve de bijvoegsels, die gratis geleverd worden) bestaat, en voor f 6,25, uitgenomen de platen en kaarten, welke afzonderlijk betaald worden, aan de respectieve geabonneerden wordt afgeleverd.

Men abonneert zich bij alle Post-Directeuren en Boekhandelaren door het geheele Koninkrijk. Alle inzendingen voor dit Militaire Tijdschrift bestemd, geschieden *vrachtoeg* aan de Uitgevers BROESE & COMP. te Breda, of aan den Majoor der artillerie, VAN RIJNEVELD, te Nijmegen, met het opschrift: *voor den Militairen Spectator*. Voor oorspronkelijke opstellen kan een vastgesteld honorarium gevorderd worden, te ontvangen bij de Uitgevers, na de verschijning van het 6de en 12de nummer. Het verlangen daartoe moet kenbaar gemaakt worden bij de inzending der opstellen.

LICHT EN SCHADUW,

OF

GEMEENZAME MILITAIRE BRIEVEN

OVER

EEN REISTOGTJE NAAR DE PRUISSISCHE RIJNGEWESTEN, IN
DE MAANDEN AUGUSTUS EN SEPTEMBER 1842.

(Tweede gedeelte.)

V.

INHOUD.

Vervolg van het overzicht van het nieuw geprojecteerde Pruisische veld-materieel; ontlasting der trekkracht. — Wijzigingen ten opzichte van het geschut zelf. — Over de bepakkings. — Indoeeling der batterijen bij de legerkorpsen. — Eenige notitiën nopens de schiet-oefeningen. — Eenige verbeteringen. — Over de wrijvings-pijpjes. — Over het schieten met losse hardooren. — Notitiën over het lederwerk. — Oordeel van v. DUCKER over de (Duitsche) artilleriën.

Ik wil al dadelijk beginnen met u het vervolg mijner notitiën over het nieuwe stelsel van het Pruisische veld-materieel mede te deelen, om daarna nog iets te zeggen over het wapen der Pruisische artillerie, zooals het mij was voorgekomen, tijdens mijn verblijf aan den Rijn.

Elk trekpaard, voor een' volledig uitgerusten en met fourage beladen 6er kanon, zou 560, en voor een 12er kanon evenzoo 560 $\mathfrak{r}$ (Pruisisch gewigt) te trekken hebben; namelijk, het eerste met zes, het laatste met acht paarden bespannen. Vergeleken met het thans nog in gebruik zijnde materieel, leverde dit voor ieder paard eene vermindering van last op, voor het eerste van 120 en voor het laatste ongeveer 87 $\mathfrak{r}$. Bij den 7er houwitsers zou er mede eene vermindering van ongeveer 90 $\mathfrak{r}$ last voor ieder paard plaats grijpen.

De volledig uitgeruste voertuigen van 6 en 12er kanonnen en van den houwitsers van 7 $\mathfrak{r}$, alsmede de kaissons, de voorraads- en smidswagens, zijn allen aanmerkelijk in gewigt verminderd, en wel bij de beide genoemde kanons

ruim 700 en bij den houwitsers ruim 500 $\mathfrak{r}$. De verligting der kaissons van 6 $\mathfrak{r}$, moet mede ongeveer 700 $\mathfrak{r}$, en bij de overige kaissons ruim 550 $\mathfrak{r}$ bedragen. De voorraads- en smidswagens waren het minste verligt.

De uitgeruste 6er, met geladen en met fourage beladen voorwagen, zou ongeveer 3400, de 12er idem ongeveer 4500, en de houwitsers van 7 $\mathfrak{r}$ idem, ongeveer 3300 $\mathfrak{r}$ wegen.

Ten aanzien van het geschut zelf, schijnt mede een nieuw beginsel aangenomen te zijn, te weten:

1°. Door te bepalen, dat de bij de legerkorpsen in te deelen veldkalibers, zijn 6er en 12er kanonnen en 7er houwitsers (nagenoeg die van 15 d^m. van het Nederlandsch geschut). Daardoor heeft er tevens eene verandering in de verhouding tusschen de kanonnen en de houwitsers plaats gehad. Vroeger was deze verhouding $\frac{1}{3}$ worpgeschut, welke thans, door het wegvallen van de houwitsers van 10 $\mathfrak{r}$, tot $\frac{1}{4}$ gedaald is. Het gebruik van de 12er en 16er kartets- of shrapnelgranaten, zou deze verminderde verhouding vergoeden.

2°. Het verwerpen van het voorstel tot het invoeren van lange houwitsers, aangezien men ten volle overtuigd was van de doelmatigheid der bestaande 7er houwitsers, die eene gemiddelde lengte tusschen den langen en korten houwitsers hebben.

3°. Eene verligting van het geschut, aangeduid in de volgende vergelijkingen:

Het oude	6 ^{er} kanon	woog	901	; het nieuwe	836 $\mathfrak{r}$.
»	»	12—	»	»	1766 —
De	»	houw ^r . van 7 $\mathfrak{r}$	»	»	770 ; » » 877 —

Het schijnt dat men tot de verzwareing van den laatstgenoemden vuurmond heeft moeten overgaan, omdat zijn affluit ongeveer 400 $\mathfrak{r}$ ligter wordt; zoodat de terugloop te groot zou wezen, hetgeen men voor een groot nadeel hield. In Savojien schijnt men zelfs het voorstel tot verligting van het daar bestaande veld-materieel te hebben laten varen, uit hoofde van den sterken terugloop.

Omtrent de bepakkings van het nieuw materieel, vernam ik het volgende:

1°. Dat de voorwagenkist van den 6er 30 schoten ($\frac{1}{6}$ kartetsen) en de achterwagen van den kaisson 100 dergelijke schoten zoude bevatten, alzoo 200 voor ieder stuk met kaisson.

2°. Dat de voorwagenkist van den 12er en de achterkist van de kaisson 44 schoten (waarvan $\frac{1}{8}$ kartetsen) inhield, alzoo 88 te zamen.

3°. Dat de houwtser van 7 $\mathcal{E}$ in den voorwagen zoude medevoeren 21 en in de achterkist van den kaisson 42, dat is 84 schoten te zamen, waarvan $\frac{1}{6}$ kartetsen.

Volgens de nieuwe indeeling der batterijen bij de legerkorpsen op voet van oorlog, zou elk legerkorps met zich voeren :

Drie 12 ^{er} batterijen ieder van 8 kanons	. 24	stukken.
Vijf 6 ^{er} » veld-artillerie, iedervan		
6 kanons en 2 houwtzers van 7 $\mathcal{E}$.	. 40	»
Drie 6 ^{er} batterijen rijd. artillerie als boven.	24	»
Een houwt.-batterij veld-art. à 8 houwt. à 7 $\mathcal{E}$.	8	»
Totaal vuurmonden.		. . . 96

In het geheel aan materieel, onder het beheer der artillerie van het legerkorps, een' trein van 316 voertuigen uitmakende.

Gij zult uit deze indeeling met mij instemmen, dat het Pruissische leger eene ontzagwekkende artillerie kan te velde brengen, en dat dit leger in dat opzigt welligt het rijkste bedeed is.

Reeds van het eerste oogenblik dat ik met eenige artillerie-officieren kennis maakte, was ik bemoeid geweest eenige notiën in te zamelen nopens de groote schietoefeningen welke jaarlijks door de vereenigde brigade gehouden worden. Ik heb echter er niet in kunnen slagen om mij daarvan een volledig begrip te vormen. Intusschen zal ik u eenige dezer aantekeningen mededeelen, om mijn overzigt der Pruissische artillerie te vervolledigen.

Wat ik van deze schietoefeningen heb kunnen vernemen, deed mij gelooven dat zij veelzijdig zijn, en op eene groote schaal door de op de polygoon vereenigde brigade worden uitgevoerd.

De schietoefeningen worden, volgens de officiële bepaling, 32 dagen achtereen voortgezet; welke tijdsbepaling echter somwijlen, naar de omstandigheden, verlengd wordt.

De tijdsverdeeling is gewoonlijk als volgt:

Een dag en één nacht batterijbouw door de artillerie te voet.

Een dag vervaardiging der benoodigde munitiën in de verschillende laboreer-hutten.

Een dag inspectie door den kommandant der brigade.

Zes dagen schietoefeningen met het veldgeschut.

Vier dagen schietoefeningen met het vestinggeschut.

Vijf dagen manoeuvreren met verscheidene batterijen. Voor de rijdende artillerie worden deze manoeuvres negen dagen voortgezet, aangezien zij geen aandeel aan de schietoefeningen met het vestinggeschut neemt.

Twee dagen veld- en vestingdienst-oefeningen.

Drie of vier dagen inspectie voor den inspecteur-generaal van het wapen; welke inspectie echter niet alle jaren plaats heeft.

De hier aangeduide oefeningen worden zoodanig verdeeld, dat de onderscheidene afdeelingen en kompagniën gelijktijdig, doch met verschillende oefeningen bezig kunnen gehouden worden.

Uit de voorbereidingen, die op de polygoon getroffen worden tot het houden der praktische exercitiën, kan men den aard dezer oefening eenigzins afleiden. Zij bestaan hoofdzakelijk :

1°. In het maken en bekleeden der schietgaten in de face van de polygoon, die van achteren door schijven of van hout vervaardigde stukken geschut gesloten of bezet worden.

De walgang, die voor de ricochet-oefening dient, is 100 passen lang en 4 passen breed. Er bevinden zich twee traversen op, waarachter een of twee oude affuiten geplaatst worden. Ook in de saillant wordt eene dergelijke affuit of schijf gesteld. De bedekte weg voor dit werk is op dezelfde wijze voorzien; in de saillant zijn oude palissaden gesteld.

2°. Plaatsing van verschillende schijven. Zij zijn van planken en hebben eene lengte van 96 en eene hoogte van 6 Rijnl. voeten. Drie zulke schijven zijn op eenen onderlingen afstand van 20 passen van elkander opgerigt, voor de oefening met de kartets-granaten. De voorste dezer schijven heeft eene hoogte van 9 voeten.

3°. Eene redoute van 50 passen lange vuurlijnen met gracht, die op profiel gebragt wordt voor het werpen met granaten.

4°. Traceren van verschillende regthoeken voor het werpen met bommen, op groote staken.

5°. Het traceren en voor een gedeelte opwerpen eener loopgraaf voor de worpen met steenen en spiegelgranaten. (De bestaande werken worden jaarlijks hersteld.)

6°. Het maken van eene zware houtmassa van 12 voeten breedte, 6 voeten hoogte en 8 voeten dikte, ten einde tot doel te dienen bij het schieten met gloeiende kogels.

7°. Inrigtingen voor parken en depôts, als of zij tegen den vijand moesten dienen.

8°. Inrigtingen voor wacht- en laboratoriums-hutten, enz. Het is mij niet mogen gelukken een officiël verslag van

eenige dezer oefeningen magtig te worden, en aangezien de heeren artilleristen, over het algemeen, zeer geheimhoudend zijn, zoo was het zeer moeilijk om te weten te komen, welke bijzondere wetenschappelijke vorderingen men in het artillerie-wezen gemaakt heeft. Voor zoo verre het mij veroorloofd is de grenzen der discretie te overschrijden, wil ik uwe aandacht op het volgende vestigen:

Reeds sedert eenige jaren had men bij de Pruisische veld-artillerie het belang eener groote bestreke ruimte voor verschillende schoten ingezien; vooral om de groote bezwaren en de moeilijkheid van het juist schatten der afstanden eenigzins te gemoet te komen, en zodoende de kans van treffen te vergrooten. Tot dat einde schijnt men eene achtereenvolgende verzwakking der lading beproefd te hebben, met bijbehoud der gebruikelijke opzetten voor de verschillende schoten. Deze proeven moeten eenen zeer gunstigen uitslag op de kans van treffen hebben opgeleverd, zoodat dien ten gevolge de lading voor den 12er op 3^{1/2} en voor den 6er op 1^{1/2} $\mathfrak{R}$ bepaald werd.

De Pruisische artillerie schijnt zeer veel te hechten aan het equilibreren (door hen *rectificeren* genoemd) der granaten en bommen, in den kwikbak. Alleen *gerectificeerde* holle projectielen werden bij de praktische oefeningen gebezigd.

De kartets- of shrapnel-granaten waren sedert eenige jaren het voorwerp van ernstige beproeving. De met deze projectielen verkregen resultaten, moeten de verwachting hebben overtroffen, zoodat zij ook bepaaldelijk een deel der veld-uitrusting uitmaken. Veel zou ik u over deze projectielen en derzelve aanwending kunnen mededeelen, doch verwijs u daarvoor naar het werk van den generaal von DECKER, over de shrapnel-granaten, 't welk juist in dat jaar in het licht verscheen, waardoor ik mij van alle indiscretie kan vrijpleiten.

Iets wat ik nog met bijzonder veel genoegen hoorde, was dat de Pruisische artillerie nog voortging proeven te nemen met het kort kanon van 24 $\mathfrak{R}$, als demonteer- en ricochet-geschut, en dat men meer en meer met deze handelbare soort van belegerings-geschut werd ingenomen. Ook de 7er handmortier moet goede ricochet-resultaten hebben opgeleverd, zoodat men daarvoor blokken had vervaardigd, welke toelieten verschillende elevatiën aan dit ligt verplaatsbaar geschut te geven.

Uit eenige meerdere bijzonderheden, die minder geschikt zijn om opentlijk te worden medegedeeld, kwam het mij voor, dat de Pruisische artillerie zeer werkzaam is bij de praktische exercitiën, en dat zij goede vorderingen maakt op den wetenschappelijken weg.

Over twee belangrijke onderwerpen van wetenschappelijk technischen aard, die aan eene publieke beoordeeling, tijdens de groote manoeuvres waren blootgesteld, moet ik u nog onderhouden, en wel 1° over de *wrijvings-pijpjes* en 2° over het *schieten met losse kardoezen*.

Wat het eerste dezer onderwerpen aangaat, ik kan u daaromtrent het volgende mededeelen:

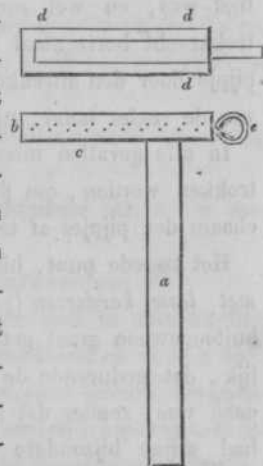
Men schijnt om velerlei redenen huiverig geweest te zijn zoogenaamde percussie-toestellen in te voeren, en daarom zocht men het gewigtig vraagstuk omtrent de doelmatigste geschut-ontstekings-methode, langs den wrijvings-weg op te lossen. Verschillende soorten van wrijvings-pijpjes waren er reeds beproefd, tot dat men zich meer bijzonder tot het model bepaalde, dat tijdens de manoeuvres in gebruik was.

De inrigting dezer pijpjes is eenvoudig. Zij zijn vooreerst van koperblik vervaardigd. Het pijpje *a* wordt op de gebruikelijke wijze als een gewoon gezwindpijpje geslagen; vervolgens wordt het *trekplaatje b*, aan den onderkant met een mengsel van aangevochtigd meelpulver met chloorpotasch en amaril, bestreken, op het wrijvings-plaatje *c*, dat even zoo bestreken is, gelegd. De overschietende randen *dd* van het laatstgenoemde plaatje, worden nu over het eerste heen gebogen, en door een werktuig gelijkmatig toegedrukt. Vroeger deed men dit uit de hand, door middel van buigtangen; doch men overtuigde zich zeer spoedig, dat de trekplaatjes nu eens te vast, dan weder te los bevestigd waren, en daardoor vele pijpjes weigerden.

Aan het trekplaatje is een oog *e* bevestigd, waarin de haak van het trektouw of den riem gedaan wordt, dat n°. 4 in de hand heeft als het stuk moet afgeschoten worden.

De hier beschrevene pijpjes zijn bij de toen plaats gehad hebbende manoeuvres, aan eene groote proef onderworpen geweest. Ruim 53000 kanonschoten waren daarmede ontstoken, en, voor zoo verre de rapporten toen waren ingekomen, rekende men slechts drie ten honderd weigeringen.

Het verdiende reeds destijds opgemerkt te worden, dat deze pijpjes nieuwelings vervaardigd waren, en dat de aanhoudende warme en drooge weërgesteldheid kon beschouwd worden als eene bijzonder gunstige omstandigheid voor het

wrijvings-proces. Sommige Pruisische officieren betwijfelden ook of deze pijpjes onder minder gunstige omstandigheden, namelijk bij langdurig vochtig weder, of na langdurige bewaring in vochtige lokalen, wel de voordeelen zouden behouden welke men nu aan hen moest toekennen. Later heb ik gehoord, dat die twijfeling niet ongegrond bevonden is, en dat men den schadelijken invloed eener vochtige atmosfeer werkelijk ondervonden heeft.

Bij de bedoelde manoeuvres had het aftrekken dezer pijpjes op tweederlei wijze plaats: ten eerste door een koord met ijzeren haak aan het eene en met houten knevel aan het andere einde, en los uit de hand; de tweede wijze van aftrekken bestond daarin, dat het voormelde koord door eenen ijzeren ring liep, die aan den druifhals van het stuk bevestigd was, en wel zoodanig, dat alsnu de rigting van de trekkracht horizontaal liep. De laatste wijze belette, dat het pijpje door den aftrekker (n°. 4), door het te hoog houden van de regter hand, uit het zundgat konde gehaald worden.

In alle gevallen moest er slepende en niet rukkende getrokken worden, om de wrijvings-plaatjes niet van het ligchaam der pijpjes af te rukken.

Het tweede punt, hierboven bedoeld, namelijk het vuren met losse kardoezen (patronen) is evenzeer belangrijk. Het buitengewoon groot getal dezer schoten (ruim 53000) namelijk, dat gedurende de manoeuvres met het veldgeschut gedaan was, zonder dat men eenig ongeluk te betreuren had, had mijne bijzondere belangstelling gewekt. Omtrent dit onderwerp vond ik geene de minste achterhoudenheid bij den hoofd-officier van het wapen, bij wien ik inlichtingen vroeg, of men in Pruisen ook eenige meerdere voorzorgen bij het vuren met exercitie-kardoezen in acht nam. Bij die gelegenheid vernam ik, dat men de groote proeven voor eenige jaren, door den toenmaligen kolonel-brigadier VON DECKER, bestuurd, betreffende de oorzaken der zelfsonbrandingen, had voortgezet.

Zoo had men o. a. in de laatste jaren, het stuk waarin eene zelfsonbranding had plaats gehad, telkens naauwkeurig onderzocht, en dan bevonden, dat er altijd gallen, scheuren, of eene verwijding aan het ondereinde (in de ziel) van den zundgattap, of aan het ondereinde van het zundgat van dat stuk bestonden. Dit gaf aanleiding tot een naauwkeurig onderzoek van al de veldstukken, bij de brigaden werkelijk in gebruik, waaruit bleek dat er zeer vele vuurmonden waren, met dergelijke gebreken behebt, zoodat er een groot getal tot verbussen werden voorgedragen. De kosten dezer herstellingen werden begroot op 2000 Thlr., welke

dadelijk door den nu overleden Koning werden toegestaan, met bevel dat men nimmer de kosten van het verbussen zoude schromen, zoodra men slechts het geringste gebrek aan een zundgat ontdekte.

Sedert dien tijd werd deze zaak met de meest mogelijke oplettendheid nagegaan en behartigd, terwijl alles wordt aangewend wat maar eenigzins kan bijdragen tot het in goeden staat houden der zundgaten. Dien ten gevolge is het streng verboden om bij de gewone exercitiën gebruik te maken van de ijzeren of stalen ruimnaalden, in welks plaats men ronde baleinen ruimnaalden bezigt. De stalen ruimnaalden, welke bij het vuren gebruikt worden, worden dan ook telkens aan een onderzoek onderworpen, ten einde zich te overtuigen dat zij volkomen regt, rond en glad gepolijst zijn. Daarenboven worden al de stukken, voor de oefening in het schieten met losse kardoezen, en vóór en na de praktische exercitiën, weder onderzocht, terwijl diegene welke eenige gebreken bekomen hebben, dadelijk tot verbussen worden voorgedragen.

Bij het vuren met losse kardoezen, werd er, even als bij ons, eerst het zundgat geruimd en twee keeren achter elkander gewischt, waarbij de wisscher telkens onder het frontkalf wordt uitgeklopt, om ze te ontdoen van de losse schilfers der overblijfselen van de buskruid-verbranding.

In den X. brief der eerste serie, heb ik u reeds iets medegedeeld over de tuigen der trekpaarden en het overig zadelwerk der rijpaarden. Hierbij wil ik echter nog eenige notitiën voegen, die niet onbelangrijk zijn om gekend te worden. Zoo vernam ik:

1°. Dat de staat jaarlijks aan den kommandant eener batterij, voor ieder aangespannen voertuig 60 Thlr. te goed doet, waarmede al de kleine herstellingen aan de voertuigen en de tuigen moeten bestreden worden.

2°. Dat, bij een streng toezigt en goed beheer, deze som, welke op het einde van het jaar moet verantwoord worden, niet slechts voldoende is, om al de kleine herstellingen te bestrijden, maar dat zij ook toereikt, om na verloop van eenige jaren, de tuigen geheel te vernieuwen.

3°. Dat het bezuinigde saldo in geld, op het einde van het jaar, geenszins aan de compagnie wordt te goed gedaan, maar in mindering komt der 60 Thlr. die weder in het volgende jaar worden toegestaan, zoodat dusdanig overschot dan ook besteed wordt tot den geoorloofden aankoop van onbewerkt materieel, te gebruiken bij het doen van herstellingen of vernieuwingen.

4°. Dat het in punt 3 aangewezen gebruik der gespaarde

gelden, bij meest al de batterijen de gelegenheid geopend heeft, om zich, even zooals dat met de kleeding heeft plaats gehad, twee stellen tuigen te verschaffen, waarvan het eene stel steeds op de rustkamers verblijft, of ten hoogste bij eene revue voor den Koning wordt opgelegd.

5°. Dat er langs dezen weg eene vrij sterk gekenmerkte emulatie tusschen de batterij-kommandanten, in het beheer en in het doelmatig besteden der gelden is ontstaan; iets dat geheel in het voordeel van den staat komt. Geen middel achtte men geschikter, om de herstellingen en vernieuwingen te doen plaats hebben, niet alleen op de minst kostbaarste, maar ook op de deugdelijkste wijze. Immers alles en voor alles moest het belang van den batterij-kommandant hem steeds bedacht maken, om zijne batterij, noch in goed voorkomen, noch in voorraad van tuigen, door anderen te doen overtreffen.

Bij het ontwerpen en beoordeelen van een nieuw stelsel van materieel, moesten de tuigen en de wijze van aanspanning als van-zelf mede een onderwerp van overweging uitmaken.

Wat de wijze van aanspannen betrof, men was met de bestaande te zeer ingenomen, dan dat er groote veranderingen konden worden te gemoet gezien. De lengte der strengen, het al of niet bijhouden van den Duitschen zadel, alsmede het afschaffen van de borsttuigen voor de voorpaarden, en het vervangen derzelve door haamtuigen, schijnen de voornaamste onderwerpen geweest te zijn, waarop de aandacht der commissie gevestigd is geweest. Voor zoo verre ik destijds heb kunnen vernemen, waren er van de gedane voorstellen aangenomen:

- 1°. Algemeen de haamtuigen, ook voor de voorspannen.
- 2°. Het eenigzins verlengen der voor- en middelstrengen.
- 3°. Het invoeren van den Hongaarschen bok met groote deken en chabrak voor al de te berijden trekpaarden.

De Hongaarsche bokken moeten bij de garde rijdende artillerie langdurig beproefd zijn, en zeer goede resultaten hebben opgeleverd; het was dan ook op grond der aldaar opgezamelde ervaring, dat men tot de invoering van deze soort van zadels was overgegaan.

«Bijzonderheden genoeg» — zult gij zeggen — «maar kom nu ook voor den dag met uw gevoelen over het wapen zelf, hoe het u is voorgekomen, enz., enz.» Ik kan u geen ongelijk geven, met: *la pièce! la pièce!* te roepen, want indien gij de finale mijner ouverture niet hadt ingeroepen, dan zoudt gij voorzeker nog menige techniek-melodie hebben moeten slikken. Wat nu «*la pièce*» betreft,

zoo laat ik mijn *régisseur* spreken, die u aankondigt, dat de generaal VON DECKER, in het karakter van Pruisisch artillerie-brigade-chef, in het gewaad van «*Sechs-und-zwanzig Friedensjahre*» mijne rol zal vervullen, Ik hoor u *applaudisseren*, en te regt, want geen mensch kan beter dan VON DECKER, deze rol vervullen, omdat hij, zoowel op de oorlogs-theaters als op de vredes-tooneelen, het karakter van hetgeen hij voorstellen moet, bestudeerd heeft, en dus alles naar waarheid kan nabootsen. Hij was, wel is waar, van het actieve tooneel afgetreden, doch ook te minder dwang was hem nu opgelegd, en geen magthebdend *directeur* kon hem dwingen, de waarheid van zijn gevoel te bemantelen of te plooijen. En daarmede gaat het gordijn op, VON DECKER treedt op de *avant-scène*, en laat, de Duitse (1) artilleriën sprekende invoerende, zich-zelve de navolgende vragen doen:

«a. Ben ik voor den oorlog nog goed georganiseerd en uitgerust?»

«b. Ben ik werkelijk en niet schijnbaar voor den oorlog geoefend?»

«c. Ben ik werkelijk en niet schijnbaar bereid om oorlog te voeren?»

Daarop geeft v. D. de volgende antwoorden:

«a.) De artillerie gaat met ieder jaar in ontwikkeling vooruit, neemt ook evenzoo in beteekenis en gewigt toe, en wel zoodanig, dat de andere wapens groote verwachtingen van haar koesteren. Wanneer zij, bij eenen eventuelen oorlog, aan deze verwachtingen beantwoordt, dan zal zij eene schitterende rol spelen, doch eene zeer beklaglijke, als zij er niet aan kan voldoen. Een middelweg, of een middelding toch is hier niet denkbaar.»

«Dat het gemakkelijker valt om met een vijftigtal, dan met een vijftal kanonnen bres te schieten, begrijpt iedereen, zelfs in weerwil dat de Engelschen, in Spanje zijnde, dit niet hebben kunnen bewijzen. Dat men in tegenoverstelling ook met kanonnen kan tiraileren, dat kan men bij elke vredes-manoeuvre waarnemen.»

«De artillerie, en na haar ook de jagers, behooren tot de goedmoedigste, tot de geduldigste wapens, die zich overal laten inschuiven, die geene zwarigheden kennen, en om dezelfde redenen ook geene zwarigheden maken.»

«De artillerie is, vooral in den laatsten tijd, door de andere wapens met bijzonder veel belangstelling gadege-

(1) V. D. doelt hier wel in het algemeen op de Duitse artilleriën, maar, het is niet moeilijk om te raden, dat de Pruisische artillerie hier op den voorgrond gesteld is.

slagen, dat zeer prijzenswaardig is; maar zij komt desniettemin nog altijd voor, als eene taktische *charade*, die slechts door weinigen ontraadseld is. De Duitsche artilleriëa hebben intusschen allen, wat hare geschiedenis betreft, een gemeenschappelijk aanrakingspunt, aangezien dat wapen voor hen een gild vormt, welks wieg en bakermat in de vrije Rijkssteden te huis behoort. Menig artillerist van onze dagen, verplaatst zich in zijne verbeelding nog, met zeker behaaglijk zelfsgevoel, in die schoone tijden terug, toen zijn wapen door een nevelkrans van nuchtere geleerdheid omgeven was, die later door meer verlichte tijden is doorgebroken.»

«Eenige Duitsche artilleriëa hebben voor ongeveer zestien jaren haar materieel naar de modellen van het Fransche en Engelsche, of wel naar beiden tegelijk, nieuw veranderd; anderen hebben haar materieel hier en daar wat naar die modellen opgeflikt. Noch de eene, noch de andere hebben dit uit zucht naar verandering, of uit nieuwigheidsgril, maar meer uit noodzakelijkheid gedaan; want aangezien de hervormingen bij dit wapen zeer kostbaar zijn, zoo hield dit een ieder zoo lang mogelijk van het hervormen terug. Zoodra men aan een oud gebouw gaat schudden, stort het gewoonlijk in, en dan is er ook geen gebrek aan voorstellen en plans tot den wederopbouw.»

«Eenige Duitsche artilleriëa hebben moedig de hand aan het werk geslagen; anderen hebben den opbouw bij de overigen rustig afgewacht, en dat was verstandig, omdat zij hun geld in den zak hielden en het opsparden tot den tijd, dat men het eens was met het nieuwe, waardoor men zich de vreemde ideeën en het goed der vreemden kosteloos konde toeëigenen.»

«Zes-en-twintig jaren van vrede zijn intusschen voorbijgegaan, en nog is men niet verder gekomen dan men in den aanvang was, dewijl het veld der artilleristische uitvindingen en ervaringen nog geenszins gesloten is en ook wel nimmer zal gesloten worden; iets dat ons aan zekeren tempelbouw herinnert, die evenmin eindigen zal. Omtrent ééne grondstelling is men het echter in Duitschland eens geworden, namelijk: dat de veld-artillerie beweeglijker moet wezen, dan zij voor zes-en-twintig jaren was, zoo zij zich in den eerstkomenden oorlog niet door hare tegenpartij wil zien overvleugelen.»

«De vraag of de artillerie voor den oorlog behoorlijk is uitgerust, kan ieder het beste zelf beantwoorden. Het geschut is haar hoofd-, haar eenigste wapen, en dat is alzo bij haar de hoofdzaak. Zij dus, wier geschut zoodanig gesteld en ingerigt is, dat het aan de vorderingen der nieuwe

taktiek kan voldoen, kunnen van zich-zelfen zeggen, dat zij voor den oorlog doelmatig toegerust zijn. Zij daarentegen, die nog altijd in hervormings-ideeën ronddwalen, en na zes-en-twintig vredesjaren daarmede niet gereed geworden zijn, zullen het ook wel nimmer worden.»

«De artillerie heeft, in verhouding, meer behoefte aan officieren en onder-officieren dan de overige wapens, omdat zij vereenzelvigd in den oorlog optreedt, en ieder enkel deel noodzakelijkerwijze met zelfstandig beleid handelen moet, iets dat men niet van den eenvoudigen kanonnier, maar wel van den officier en onder-officier vorderen en verwachten kan.»

«Men rekent twee tot drie veldstukken noodig te hebben voor de behoefte van duizend man infanterie. Duizend man worden door een' hoofd-officier gekommandeerd; twee veldstukken worden daarentegen door een luitenant aangevoerd. Daardoor wordt een artillerie-luitenant in den oorlog een zeer gewichtig persoon. Hoeveel meer wordt dan de batterij-kommandant, en, met betrekking tot de detaïldienst, de onder-officier niet! De hier genoemde betrekkingen moeten reeds in tijd van vrede voltallig gehouden worden, en volkomen opgeleid zijn; want als het eenmaal oorlog wordt, zou het te laat wezen als men dit verzuimd had. Alle staten hebben zich altijd aan de grondstelling gehouden, dat hunne artillerie in tijd van vrede moest opgekweekt en goed geoefend wezen, om er in den oorlog iets goeds van te kunnen verwachten, en dat het beter is weinig artillerie met voltallige, als veel artillerie met onvoltallige kaders te hebben.»

«De behoefte aan artillerie-officieren is, vooral in oorlogstijd zeer groot, en het is deze omstandigheid die in haren geheelen omvang niet altijd zoo naar waarde geschat wordt als zij het verdient. Dit is ook de oorzaak waarom in sommige groote staten, bij een' plotseling uitbrekende oorlog, bij geen wapen meer gebrek aan officieren is, dan bij de artillerie. Eene menigte kommando's, welke aan de andere wapenen vreemd zijn, worden haar opgelegd, met uitzondering echter van zendingen of detacheringen bij den generalen staf en het adjudanten-wezen. De artillerie-officieren toch worden zelden tot zulke betrekkingen geroepen.»

«Men kan, ja, bij een' uitbrekende oorlog, de bestaande vacaturen, door onder-officieren aanvullen, zooals b. v. Pruissen zulks deed, vóór dat het zijne Landwehrt-artillerie georganiseerd had; doch een dergelijk noodmiddel kan men nimmer gelukkig gekozen achten, aangezien men toch buiten kijf de beste sujetten daartoe zoude moeten uitkiezen, en de artillerie heeft juist zulke keurlingen noodig voor het geleiden der enkele stukken.»

« Of nu de landwehr-artillerie-officiëren, in tijd van oorlog, beantwoorden zullen aan de verwachting die men van hen koestert, zal alleen uit de ondervinding kunnen blijken. Deze achtbare mannen zijn voor 't minst niet zóó ervaren in hun vak, als zij die zich daarmede dagelijks bezighouden. Zij zouden derhalve dáár als leerlingen moeten optreden, waar men van hen vordert als zelfstandige leermeesters te handelen. Het officierskorps reeds in tijd van vrede voltallig te houden, zou wel het radikaalste middel van voorzorg wezen, dat tegen het bedoelde geval zoude kunnen gebezigd worden; doch dat middel zou aan den staat groote sommen gelds kosten, die nogtans rijken interest in den oorlog zouden afwerpen. Vergelijkt men nu de vredes-sterkte van officieren van alle groote artilleriën, met de oorlogssterkte, dan stoot men op schrikbarende deficits. Immers, de mobiele batterijen niet alleen, moeten van de noodige officieren voorzien worden, maar ook de talrijke munitie-kolonnen hebben dezelfde behoeften. De vestingen, zoowel die welke in de nabijheid van het oorlogstooneel, als die welke meer landwaarts inliggen, kunnen evenmin van artillerie-officiëren ontbloot worden. De omstandigheden kunnen daarenboven, reeds in den aanvang van den veldtocht, eenen voltalligen belegerings-trein vorderen, die van zijne zijde beleidvolle en ervaringrijke diensten van vele artillerie-officiëren inroept. En nu behoeft men nog niet eens te gewagen van de werkelijk dringende behoeften voor teruggeblevene aanvullings-afdeelingen, hoofd- en tusschen-depôts, enz., enz., om een duidelijk overzicht te hebben wat er alzoo kan ontbreken.»

« De meeste artilleriën zijn daarenboven nog met eene andere kwaal behebt, namelijk, dat zij vele officieren te lang in activiteit behouden, welke zij bij het uitbreken van den oorlog gaarne te huis zouden laten. Tot de strijdvaardigheid eens artillerie-officiërs, op het tegenwoordig standpunt van het wapen, behoort iets meer dan vrij van jicht en podagra te zijn; bijzonder wanneer hij aan het hoofd eener batterij moet staan, waarbij afgeleefde geestvermogens allernoodlottigst werken. Indien men deze veteranen, gedurende den vrede in activiteit behoudt, om ze bij eenen uitbrekenden oorlog in de vestingen te gebruiken, of ze tot de opkweeking der aanvullings-manschappen te bezigen, dan moge het er door kunnen; doch dan handelt men niet minder gruwzaam jegens de jongeren, door gene, gedurende den vrede, betrekkingen te doen bekleeden, waaraan stoffelijke voordeelen verknocht zijn, en waarin de jongeren eerst dan deelen als er gevaren mede verbonden zijn, en wel omdat de

afgestompte veteranen ze dan niet meer vervullen kunnen. Wij vestigen hier de aandacht meer bijzonder op de batterij-kommandanten, wíjl zij de gewigtigste betrekking in den oorlog te vervullen hebben. In tijd van vrede heeft dit alles minder om het lijf; aangezien de hoofd-officiëren dan — helaas! en noodlottig genoeg — gewoon zijn elke schrede, en den geheelen keuken-cedel van de inwendige dienst, aan hunne kapiteins voor te schrijven. Den laatsten blijft dan ook weinig andere speelruimte over, dan het snuffelen op hunne kleedings-magazijnen; maar dat alles verdwijnt in den oorlog.»

« Het zijn twee zeer verschillende zaken, eene batterij, zelfstandig, zonder leiband, met eigene kracht en zelfsgevaar tegen den vijand aan te voeren, of gedurende den vrede aan haar hoofd te *figureren*.»

« De slotgevolgen, eindelijk, van het te lang in activiteit houden der oude officieren, zijn, dat zij den jongeren de plaats wegnemen, en de laatsten eindelijk oud worden, zonder jong geweest te zijn. De overledene generaal von SCHARNHORST noemde de artillerie het goedkoopste wapen; de mannen van het finantie-wezen rangschikken haar onder de kostbaarste. De eerste rekende naar het saldo van gewonnen veldslagen; deze naar het saldo van uitgespaarde penningen. En wanneer er weder iets gespaard moet worden, dan rigten aller oogen zich — of men het werkelijk onderling had afgesproken — het allereerst op de artillerie.»

« De oorlogsminister van eenen grooten staat, kan zijn doorzicht voorzeker op geen waardigere wijze doen kennen, dan door veel belangstelling te toonen in de artillerie, en haar welwillend en vrijzinnig te behandelen. Hij zal zich zoodoende een onvergankelijk gedenkteeken stichten, dat ook dan nog lichtstralen van zich zal afwerpen, als zijne hand reeds lang verdord is. De ware groote mannen hebben altijd zóó gehandeld, wel wetende welk een schat zij in eene goed georganiseerde en wél uitgeruste artillerie bezitten.»

« Ten opzichte der organisatie van het wapen, moet men erkennen, dat zij in alle légers tot de zamengesteldste en ingewikkeldste behoort; iets dat eensdeels in de eigenaardigheid van het wapen zelf ligt, ten anderen daaraan moet toegeschreven worden, dat verreweg het geringste getal officieren, grondige denkbeelden omtrent dit wapen koestert. Geen wapen is moeilijker van den voet van vrede op dien van oorlog te brengen, terwijl de vereenvoudiging van deszelfs organisatie nog bijna overal te rangschikken is onder de onopgeloste vraagstukken.»

« b.) Wordt de artillerie in tijd van vrede doelmatig tot

den oorlog opgeleid? Er bestaat geen Duitsche artillerie, welke deze vraag niet met een vrolijk ja! kan beantwoorden; alhoewel het hier en daar niet mangelt aan kleine dwalingen. Juist daarom leeft bij de artilleriën nog de oude goede dienstijver, om welke zij dikwerf genoeg benijd worden. De ijver voor het vak doet zich somwijlen met onbegrijpelijke levendigheit voor, en dáár waar drie artillerie-officieren, slechts tien minuten, het zij te Londen, te Weenen, te Parijs, te Munchen, bij elkander zijn, spreken zij, zonder twijfel, over hunne kanonnen. In plaats dat men zich daarover verheugt, wordt deze belangstelling in het vak dikwerf bespot, en het gevolg is, dat de artillerie zich hoe langer hoe meer in zich-zelve terugtrekt, dewijl zij buiten haren werkkring zoo weinig verstaan wordt. Niet verstaan of niet begrepen te worden, zal wel hetzelfde beteekenen.»

«Door dat de jonge artillerie-officier slechts alleen voor zijne dienst en voor zijne wetenschap leeft, wordt hij ook vroeger mondig en eerder zelfstandig in zijne inzigten en oordeelvellingen, dan de officieren der andere wapens, en zoo de jonge artillerie-officier niet hier en daar neêrgedrukt werd door pedantismus en autocratie, dan zou hij zich nog gemakkelijker ontwikkelen. De weldadige gevolgen zijner voortdurende behartiging van de artillerie-dienst, komen ook steeds meer en meer in het voordeeligste licht, vooral bij de manoeuvres, bij andere troepensoorten ingedeeld. Een artillerie-officier komt niet ligt in verlegenheit, de jongen noch minder dan de ouden; de onder-officier wel in het geheel niet, aangezien deze zich altijd praktisch weet te helpen. De artilleristen zijn echter geenszins uit ander leem dan de andere soldaten gevormd, doch zij worden beter gekneed, beter bearbeid, sterker gebrand, doch men verglaast het vat iets minder.»

«De artilleriën worden in verhouding beter tot den oorlog opgeleid dan de andere wapens, wijl haar daartoe eenen vrijeren werkkring gelaten wordt, en zij doorgaans een chef hebben, welken de kavallerie ontbeert. Uit dien hoofde leeft de artillerie in de eenheit, terwijl de kavallerie nog onder den druk der veelzijdigheid gebukt gaat.»

«Der artillerie zijn echter ook kluisters aangelegd, welke de andere wapens niet dragen; doch zij heeft zich-zelve die banden aangedaan, of zich geduldig gevoegd naar die klemmende vormen, in plaats van hare taktische regten te doen gelden.»

«De drukkenste dezer banden zijn nog afkomstig van den tijd der vrije rijksteden, en dat nog wel in landen, waar men geen dezer steden meer aantreft. Dit zijn de schaduw-

zijden van het wapen, voor welks emancipatie men nog zooveel zou kunnen doen. Zijne reglementen zijn nog doorspekt met ongerijmdheden, en men moet alles ongerijmd noemen wat niet tot den oorlog behoort. Zoolang men b. v. de rijdende artillerie van eenen kleinen Duitschen staat, welke slechts drie kanonnen sterk is, zich met deze drie stukken ziet kwellen, in kunstige evolutiën, nu eens van den rechter, dan weder van den linker vleugel, dan weder naar het centrum ziet snellen, kan men met grond zeggen, dat haar reglement met ongerijmdheden opgevuld is. Tot haar troost zij het echter gezegd, dat het ook elders niet beter gaat, waar niet drie, maar welligt driehonderd kanonnen bediend worden. Men bedenke slechts, hoeveel tijd er volstrekt noodig is, om aan een artillerist datgene te leeren, wat hij in den oorlog noodig heeft te kennen, dan is het onbegrijpelijk, waar men den tijd van daan haalt, om hem datgene te leeren, waarvan hij geen gebruik in den oorlog kan maken.»

«Het is wezentlijk bedroevend te moeten aanzien, hoe de voortreffelijke grondstoffen van een heerlijk wapen, dat tot de overwinning geroepen wordt, door ongerijmdheden van allerlei aard bekneld wordt; bedroevend, dat de werkzame artilleriedienst nog door zoo vele nietigheden verzwaard wordt, dat dit heldendicht — zooals men het noemt — door eene menigte trivialiteiten ontsierd, en uit eenen ernstigen hexameter een luchtig rijmpje gemaakt wordt. Deze nietigheden, waarvan geene artillerie zich kan vrijpleiten, leiden tot een schadelijk misbruik der edelste krachten. De artillerie kan haren vijand wel nederschietsen, doch niet onder den voet rijden; en waartoe dan al die kunstige quadrille-toeren met kanonnen, naäping der kavallerie-evolutiën, dáár welligt even noodzakelijk, als ten onpasse bij de artillerie aangewend. De vereenvoudiging van hare reglementen is eene dringende behoefte voor alle Duitsche artilleriën, nog dringender echter is het hare parademarschen van allerhande kunsttoeren te ontdoen; waarmede men b. v. in Saksen reeds een begin gemaakt heeft, en waardoor menig kostbaar exercitie-uur aan nuttiger zaken kan besteed worden.»

«c.) Wat eindelijk de bereidheit tot den oorlog betreft, dit hangt bij de artillerie van velerlei zaken af. Daar, waar alle veldstukken reeds in tijd van vrede behoorlijk bespannen zijn, zooals in Rusland, zal het gemakkelijk vallen, om de artillerie op voet van oorlog te brengen. Hoe zwaker de kaders zijn, met des te meer moeilijkheden zal men te worstelen hebben. Dit toch is duidelijk. Naast eene voldoende sterkte der kaders, staat als hoofdvereischte de

gereedheid ten oorlog, de doelmatige vredes-organisatie der artillerie. Is deze zoodanig ingerigt, dat alle banden losgaan in het tijdstip der mobielmaking, en dat er om zoo te zeggen, geen steen op den ander blijft, dan staat het reeds zeer slecht met de gereedheid ten strijde. Alles wat in den oorlog bepaald te zamen moet blijven, moet ook reeds in tijd van vrede bijeen zijn; dit is een hoofdgrondbeginsel. Is b. v. de veld-artillerie in oorlogstijd in batterijen ingedeeld, dan moet zij ook (zooals bij de Russen en Engelschen) reeds in vreedestijden eene dusdanige indeeling hebben, en niet in afdeelingen, welke naar alle vier winden heen uit elkander gaan, zoodra zij op voet van oorlog gebracht wordt. Daardoor toch ontstaan verwarringen en wijdloopige bemoeijingen, die men door eene betere organisatie had kunnen voorkomen, zonder dat zij een *kreutzer* duurder te staan zou komen. Indien nu de organisatie van dien aard ware, dat niet slechts de groote vredes-afdeelingen, maar ook deze weder in kleinere afdeelingen moesten uiteen gerukt worden, om ze weder in batterijen te vereenigen, dan zoude dit eene organisatie wezen, welke met de eischen tot bereidheid ten oorlog, in volstreckte tegenspraak zoude staan. Laat nu iedere artillerie nagaan, of dit beeld ook op haar toepasselijk is.»

« Een ander gebrek in de organisatie zou daarin bestaan, als men de artillerie, of gedeelten van dit wapen, in tijd van vrede, met geschut-kalibers wilde uitrusten, welke zij niet in het veld zou bedienen.»

« Het zal toch wel niemand invallen, gedurende den vrede, den troep met pistolen te wapenen, om de manschap, bij het uitbreken van den oorlog, bussen te geven. Evenmin zal het in iemands brein opkomen, een eskadron van ieder regiment kavallerie te doen afzitten, om de paarden aan een ander eskadron te geven, dat gedurende dien tijd te voet geweest is, en deze verwisseling jaarlijks te doen plaats hebben, tot dat ieder eskadron eene beurt gehad had. Daardoor zou men het universalismus een weinig te ver drijven. Ook hierin moge iedere artillerie zich afvragen, of zij zich ook in dit beeld herkent.»

« De ware oorspronkelijke geest, die elken troep moet bezielen, moet toch bij eene dergelijke verwisseling geheel verloren gaan, om niets over te laten dan den naakten vorm. De soldaat moet iets hebben, dat hij *het zijne* noemt; maar indien hij heden *dit* en morgen weder *iets anders* moet voorstellen, dan gaat het geloof en vertrouwen op zichzelf verloren. De beste artillerie-organisatie is, ongelukkigwijze, reeds bont genoeg, zoodat men niet noodig heeft

haar willekeurig nog bonter te maken, om een schimbeeld van het *universalismus* te huldigen.»

« Wanneer men nu, naar de hedendaagsche wijze van oorlog voeren, *ligte, zware, rijdende* en *houwitser-batterijen*, en voor de vestingen niet bereden of niet bespannen kompagnien noodig heeft, dan is er niets natuurlijker dan dat men reeds in tijd van vrede *ligte, zware, rijdende* en *houwitser-batterijen*, en voor de vestingen niet bespannen kompagnien zamenstelt; maar dan moet men ze ook niet telkens omwisselen, om ze voor elk vak eventueel bekwaam te maken, even als de rolverwisseling bij een reizend tooneelgezelschap plaats heeft.»

« De artillerie heeft in tijd van oorlog een overgroot materieel en tuigagie van allerlei aard noodig; iets, dat even zoo noodzakelijk in tijd van vrede gereed en voltallig moet gehouden worden, als het geschut en de voertuigen, omdat het onmogelijk zoude wezen dat alles bij eenen uitbreken den oorlog aan te schaffen. Deze stoffen zijn echter, even als alle stoffelijke zaken, door den duur des tijds aan bederf onderhevig. Zij moeten alzoo van tijd tot tijd vernieuwd worden. Dat vernieuwen kost veel geld, en dan nog kan het beste vernieuwingsstelsel het bovenbedoeld gebrek slechts voor zekere tijdperken verhelpen. Is dat tijdperk verstreken, dan is ook het beste materieel alleen goed om weg te werpen. Hij, die in de voorraads-zalen tuigen ziet hangen, die nimmer op een paard gelegd zijn, zal welligt vinden dat zij er zeer goed uitzien, doch hij vergeet misschien dat de beste tuigen, welke twintig en meer jaren gehangen hebben, zoodanig uitgedroogd zijn, ook zelfs wanneer men veel moeite aangewend heeft om ze daartegen te bewaren, dat zij op den eersten marsch vaneenrijten. Hoe langer de vrede duurt, des te meer en zonder het te vermoeden, zullen derhalve de artilleriën van hare bereidheid ten oorlog verliezen, en dat wel in eene meetkundige reeks.»

« Minder erg is het gesteld met het geschut en met de oorlogsvoertuigen, en desniettemin is het waar, dat ook het hout, op den langen duur, aan bederf onderhevig is. Alles ziet er zeer fraai en onderhouden in de tuighuizen en arsenalen uit; maar op de eerste marschen doen zich, trots alle vernieuwingen in vreedestijd (waarbij de staats-economie van regtswege eene stem heeft) de naweeën spoedig kennen. Immers het beste werktuig kan na twintig jaren duur, bouwvallig worden.»

« Zoo blijft er dan voor de artillerie, bijzonder in groote staten, wel geen ander middel over dan haar materieel, na verloop van een bepaald tijdperk, geheel te vernieuwen; of

zij moet het zich laten welgevalen, een zeker deel van hare bereidheid ten oorlog op te offeren. Men moet zich daaromtrent geene illusien maken, vooral niet wanneer het de welvaart van den staat en van het volk geldt. Het ergste nog zou wezen, wanneer men zijne bereidheid ten oorlog hooger schatte dan zij waarde heeft, en zich-zelf zoodoende zand in de oogen strooide.»

« De hier medegedeelde beschouwingen zijn, het is waar, uit een scherpziend gezigtspunt gemaakt; doch dit was noodzakelijk, omdat dit onderwerp voor geheel Duitschland van het grootste belang is. Zoodra men ons duidelijk kan be- toogen, dat wij niet meer volkomen gereed zijn om oorlog te voeren, dan zijn wij, ten opzichte van werkdadiger na- buren, reeds half overwonnen. Groote artilleriën, welke zich aan zulke gevaren niet willen blootstellen, zullen der- halve weldoen, het materieel van een aantal batterijen in zekere tijdverdeelingen, b. v. alle tien jaren, geheel te vernieu- wen, waarbij men zich dan nog het voordeel kan verschaf- fen, om de nieuwe elders gedane uitvindingen toe te passen en zich toe te eigenen. Gaat men op zulk eenen voet voort, dan steekt men een gedeelte zijner strijdmiddelen in een modern gewaad; zonder dat blijft men na eenige jaren toch altijd roccoco. Het universalismus en de zoogenaamde een- heid in het materieel, waarop sommige artilleriën zich ten onregte nog al veel laten voorstaan, zal men dan wel op den hoop moeten toegeven; doch mijns inziens is het beter, een derde naar het nieuwste stelsel, een ander derde naar een voor tien jaren nieuw stelsel, enz. te bezitten, dan alle bat- terijen te hebben wel naar één, maar ook naar een zich overleefd hebbend systema. Voor ditmaal zij het gezegd — en het is om te lagchen — wanneer er bij de artillerie sprake van *eenheid* is, terwijl er in Europa welligt geen twee lontstokken denzelfden vorm hebben, en daarenboven alle inrigtingen van het personeel — die dan toch wel wat hooger dan stoffelijke zaken dienen gesteld te worden — veel naar lappendekens gelijken.»

« De artillerie moet alzoo meer dan andere wapens er voor waken, dat hare hooggeprezene bereidheid ten oorlog, niet gelijke naar een ondermijnd huis, dat er uitwendig, wel stevig en goed uitziet, doch dat bij de eerste wind- vlaag, die nog niet eens zoo sterk behoeft te wezen als de orkaan van anno zes, instort, en ook anderen onder zijn puin begraaft.»

En daarmede treedt de generaal VON DECKER van het too- neel af, het gordijn valt; d. i. de vertooning van heden is

geëindigd. Bij het aftreden van dien schrijver, zult gij reeds bij u zelven de opmerking hebben gemaakt, dat hij hier en daar zijne *humor* wat sterk gekleurd heeft; zoo is 't mij althans voorgekomen. Intusschen was het mij niet mogelijk te zeggen, wat v. DECKER zich kon veroorloven; en dat hij, in alle gevallen, veel waarheden voorgedragen heeft, blijkt daaruit dat dit werkje *algemeen* geprezen werd.

HET OORLOGS-LEVEN IN 1827 OP JAVA,

DOOR

L. H. W. BARON VAN AYLVA RENGERS.

GETROKKEN UIT HET TIJDSCHRIFT:

BIJDRAGEN TOT DE KENNIS DER NEDERLANDSCHE
EN VREEMDE KOLONIEN.

Het hierboven genoemde tijdschrift vervolgt met toenemende verdiensten den weg, dien het reeds bij zijn eerste nummer beloofd had te zullen volgen, en in zekeren zin voor zich afgebakend had. Onder eene keur van lezenswaardige stuk- ken, welke wij in de uitgekome nommers (tot en met n°. 6) hebben aangetroffen, komt ook voor, het vervolg van het allerbelangrijkste onuitgegeven *Dagboek* van den tegenwoordi- gen majoor VAN A. R., gedurende zijn verblijf op Java, van het jaar 1827—1830 geschreven, waarvan wij reeds een eerste uittreksel uit voormeld tijdschrift hebben medegedeeld. De naïve gekuischte verhaaltrant, de belangwekkende tafereelen en de bevallige inkleeding van de bedoelde fragmenten, zijn te ver boven onzen lof verheven, dan dat wij iets meer ter aanprijzing vermeenen te mogen zeggen. Zij doen even veel eër aan den schrijver, als aan de Redactie van het tijdschrift. Het allooï der overige artikels dezer *Bydragen tot de kennis der Nederlandsche en vreemde Koloniën*, is toetsbaar aan de keuze der fragmenten uit meergenoemd dagboek. Het is dan ook om doel en strekking, dat wij de vrijheid nemen, nog- maals het fragment: *Het oorlogs-leven op Java*, uit n°. 3 en 3 te ontleenen; terwijl wij ons verzekerd houden dat wij daardoor en den schrijver van deze tafereelen, en de Redac- tie der *Bydragen*, maar niet minder onzen lezeren eene dienst bewijzen.

De Redactie.

Den 27 September ontving ik bevel om mij met 200 man naar Magelang te begeven, de hoofdplaats, of, zoo als men hier zegt, de Hoofd-negerij van de residentie Kadoe, en aldaar nadere orders af te wachten.

Ik verliet het kamp van Salatiga den volgenden morgen om 5 ure, en bereikte nog voor den middag Ambarawa, waar wij ons legerden in een gebouw, dat bestemd was tot huisvesting van doortrekkende troepen. Den volgenden dag bestegen wij het Jamboe-gebergte, 't welk wegens deszelfs steilte zeer moeilijk te beklimmen is. Een half uur was ik verplicht eene halte te maken om de soldaten weder op adem te doen komen. Onze paarden verstonden dit klimmen beter; men zag dat zij er aan gewoon waren. De Jamboe-bergen zijn onbebouwd en leveren een zeer wild en woest gezigt op. Op het hoogste punt dezer bergen ligt de redoute Tjong-Tang, die de soldaten de windbenting noemen, wegens den aanhoudenden en sterken wind die er voortdurend waait. Tot die hoogte gekomen, ofschoon eerst 9 ure in den morgen en de zon reeds hoog boven den horizont stond, deed de koude zich zoo sterk gevoelen, dat ik zeer blijde was, mijnen mantel te kunnen omslaan. Wij bragten den nacht te Medono door, bij den Regent, die ons zeer wel ontving. Den 50sten kwamen wij te Magelang aan, waar wij in een kamp gelegd werden, voor ons opzettelijk in gereedheid gebragt en van goede bamboes-barakken voorzien.

Magelang ligt juist in het middelpunt van Java, zoowel in de lengte als in de breedte. Het bevat 18 à 20 duizend zielen, maar er zijn slechts vijf steenen huizen; al de overige zijn van bamboes. Er is eene groote menigte winkels van de Chinezen. Op den dag onzer aankomst begaven zich de officieren *en corps* naar den resident van Kadoe, die ons voor den volgenden dag ter maaltijd noodigde.

Sints eenige dagen was de wapenstilstand, dien men met de opstandelingen had gesloten, ten einde, en de vijandelijkheden waren weder begonnen; ook had onze togt ten doel om de grenzen der residentie Kadoe tegen de invallen van den vijand te dekken. Deze grenzen waren niet verder dan op twee mijlen van Magelang, en wij bevonden ons reeds op het tooneel van den oorlog. Ik was dus zeer verwonderd van, aan de tafel van den heer Resident, een aangenaam gezelschap van Europeesche dames aan te treffen, die zeer gerust en zonder bezorgdheid schenen te zijn te midden van de troepen-beweging, en zich even zoo veilig geloofden onder de bescherming onzer bajonnetten als of zij te Batavia, op 200 mijlen van het tooneel des oorlogs verwijderd, geweest waren.

De maaltijd was dan ook zeer vrolijk en genoeglijk. Des avonds maakte men muziek en danste. Gedurende deze vermaken kwam men mij de order brengen, om ten 2 ure des nachts met mijnen troep te vertrekken en mij naar de zijde van Trayjam te begeven, waar zich de vijand verzamelde, dien men moest uiteendrijven. Ik gaf er onmiddellijk kennis van aan mijne officieren, die alle op het feest aanwezig waren,

maar niet één verliet den dans, en terwijl wij het uur van ons vertrek afwachtten, bleven wij aan het walsen, aan het dansen van quadrilles, even als of wij ons na het bal in een goed bed konden gaan nederliggen, in plaats van te paard te moeten stijgen, om jagt te gaan maken op de *Brandals*. Tegen negen ure des avonds deed zich eene sterke kanonnade hooren, waaraan zich spoedig een goed geweervuur paarde. Het vuur was niet ver af, ten hoogste eene mijl van ons verwijderd. Het was de mobile kolonne van den majoor *Leclerc*, die gebruik willende maken van den schoonen maneschijn, op marsch was gegaan om van positie te veranderen en op eene vijandelijke bende gestooten had. De plaats, waar wij ons bevonden was hooger dan die waar het gevecht voorviel; men kon zeer goed de bewegingen der beide partijen nagaan, aan de rigting der vuren. Ik begaf mij in de buiten-galerij van het residentshuis, om beter te zien, en na eenige oogenblikken het tooneel te hebben aanschouwd, werd ik getroffen door het driedubbel contrast, dat zich op dat oogenblik voor mij vertoonde. Een prachtige maneschijn verzilverde de vlakte! de hemel was onbewolkt, de lucht zacht en aangenaam, de natuur in eene volmaakte rust; het geruisch der wateren der Progo, die met de snelheid van eenen bergstroom aan mijne voeten voorbij vlogen, was het eenige teeken van beweging dat zij gaf. Maar niet veraf hoor ik de verdubbelde kanonschoten, ik zie de korte, maar herhaalde flikkeringen van hun losbranden, het knetteren van het geweervuur houdt aan, de hoornen der Jagers doen zich in verschillende signalen hooren, de tamboers slaan den stormmarsch, en het geschreeuw en gegil der Javanen beantwoorden dit geraas. Wolken van vuur en roodkleurige rook verheffen zich uit de huizen door de strijdenden in brand gestoken, alles is geweld en vernieling; terwijl ik op eenige treden afstands van mij niets hoorde dan de zachte toonen der piano, de nog zachtere stemmen der dames, die met hunne dansers vriendelijk praatten en lachtten; de genoegelijke gesprekken onzer heeren, die zich gelukkig gevoelden in zulk een aangenaam gezelschap te zijn, daar waar zij meenden dat hun slechts bivouacs, gevechten en moeilijke togten te wachten stonden. Dit alles bragt eene zonderlinge gemoedsstemming te weeg, en men wist niet, aan welk gevoel zich over te geven; aan de onbestemde somberheid die de kalmte der natuur inboezemde, aan de opbruising van ongeduld om onze wapenbroeders ter hulp te snellen en met hen op den vijand aan te vallen, of aan het vermaak van bij het walsen om te zweven, en aan het betooverende der lieve gesprekken en den minnelijken kout. Gelukkig hadden onze makkers geene hulp noodig; daarenboven was de order van niet vóór 2 ure op te trekken, en wel in eene rigting, tegenovergesteld aan die, waar wij het gebulder van het ge-

schut hoorden; wij bleven dan bij ons gezelschap tot op den oogenblik, dat men ons waarschuwde, dat onze paarden gezadeld waren en alles voor het vertrek in gereedheid was.

Het hoofd nog vol van de denkbeelden die een zoo aangename avond had doen geboren worden, trokken wij zeer opgeruimd naar Trajam; maar bij onze annadering verspreidde zich de vijand en wij zagen er slechts enkele achterblijven. Ik begaf mij toen naar Moentilan, en ontving, te gelijk met de andere kompagnien van ons bataillon, order om er te blijven, ten einde de werkzaamheden te dekken aan eene redoute, die men bezig was te maken om de grenzen te beveiligen. Wij huisvesteden er in barakken van bamboes, die wij zelve maakten uit de overblijfsels van huizen, die men uit de naburige dorpen haalde. Den 3den October kregen wij bezoek van de 4de mobile kolonne, aangevoerd door den majoor *van der Wijck*. Zij was gestationneerd te Tempel, op slechts drie mijlen afstands van ons; maar dat land was zoo vol van Brandals (naam dien men aan de muitelingen gaf en die *oproerling* beteekent) en alle wegen waren er zoodanig door bedekt, dat om eenige zieken over te brengen of om levensmiddelen en munitie te gaan halen, men verplicht was, zich door de geheele kolonne te doen begeleiden. De mobiele kolonnes die men in dezen oorlog gebruikte, bestonden uit infanterie, kavallerie en artillerie, elk wapen in genoegzame verhouding, en het geheel een totaal makende van 200, 400, 500, somtijds tot 1000 en 1200 man, waarbij veeltijds niet meer dan 100 of 150 Europeers waren, de overigen allen inlanders.

Gedurende de eerste dagen van October werden onze vedetten alle nachten verontrust door vijandelijke benden. Wij deden eenige togten naar die zijde om het terrein te zuiveren en wij dwongen deze roovers om buiten de grenzen van het gouvernements-land te blijven; intusschen mogt het ons niet gelukken hen te bereiken. Wij waren te sterk in Europesche soldaten (800 man) en dan wagen zij niet ligt eene ontmoeting. Den 17 October, omstreeks 10 ure in den morgen, hoorden wij een dof en ceentoonig geluid, dat uit den grond scheen voort te komen; dit geluid werd van oogenblik tot oogenblik sterker en geleek weldra naar het gerol van eenen aanhoudenden en sterken donder. Wij waren hier aan den voet van den vulkaan *Mâr-apie*, die bij zijne uitbarsting in 1822 zoo vele verwoestingen aanrigtte. Omstreeks 2 ure verminderde het geraas aanmerkelijk, maar des avonds om 9 ure gevoelden wij eenige ligte schuddingen van den grond, en de krater van den vulkaan braakte vlammen en lava uit. Den volgenden morgen, bij het opkomen der zon, waren de grond, de huizen, de boomen, alles bedekt met eene dunne laag van witte asch en alles zag er uit even als of het gesneeuwd had. Het eerste ochtendwindje nam deze asch mede. De vulkaan rookte zeer,

doch was overigens stil. De aanhoudende vermoeyenissen van onze dagelijksche togten, konvooijen en eskorten, veroorzaakten vele zieken. In drie weken tijds waren 7 officieren en 500 soldaten in het hospitaal opgenomen. De werken van versterknig bragten er veel toe bij, want men moet den grond omwroeten om palissaden te planten, en ofschoon Javanezen dit werk verrigten, is de nabijheid van omgewerkte aarde in dit land zeer nadeelig voor de gezondheid, zoowel van inboorlingen als van Europeers; daarom kost elke weg dien men aanlegt, zoo vele menschenlevens. Daarbij begon de wester- of regen-mousson, en deze zou ons weldra den grond onhandelbaar en het terrein onbruikbaar maken. De opperbevelhebber van het leger wilde ons dus doen terugtrekken uit de positie van Moentilan om ons gelegenheid te geven van weder te komen; doch eerst nog een' grooten togt ondernemen, om den vijand uit zijne schuilhoeken te verjagen, die te dicht aan onze grenzen waren, en hem naar het binnenste van Matarem terug drijven.

Te dien einde kwam de generaal *van Geen* zich te Moentilan bij ons voegen met zijnen staf en eene versterking in troepen; en den 2den November zette zich de kolonne naar Bligo in beweging.

Wij waren sterk, 500 man Europeanen en 2000 Barissanmannen; een naam, dien men aan den landstorm van het land geeft. Paardenvolk en artillerie was in evenredigheid. Deze massa was te sterk voor den moed der Brandals. Wij zagen er geen' enkelen verschijnen; zij verstrooiden zich in de verte en wij hadden niets te verwinnen dan de moeilijkheden van het terrein. Intusschen zijn ook deze groot. Daar men geene wegen, slechts zelden paden door het land heeft, is men genoodzaakt, midden over de akkers te gaan. Nu zijn die akkers alle rijstvelden, die, daar zij steeds $\frac{1}{2}$ voet onder water moeten gehouden worden, het geheele jaar moerassen zijn, waar men tot aan knieën inzakt. De soldaten gaan er barrevoets door, de broek tot aan de knieën opgestroopt, en kunnen slechts langzaam vooruitkomen, omdat de modder verhindert de beenen er zoo spoedig uit te trekken als men wil. De officieren zijn te paard. Maar zeer dikwijls zijn de modderpoelen zoo diep, dat de paarden er tot aan den buik inzakken en hunne ruiters niet meer kunnen dragen. Dan is men wel genoodzaakt om af te stijgen, en, men zij goed of slecht geschoeid, dit is om het even; want in $\frac{1}{4}$ uur tijds zijn laarzen, schoenen, slopkousen naar beneden; alles blijft in den modder steken, en men is weldra even barrevoets als de soldaten. Voorts is het terrein nergens effen, maar ver- toont overal min of meer hellende steilten, en de rijstvelden zijn altoos terrasvormig aangelegd, om er het water in te kunnen behouden. Deze terrassen liggen gewoonlijk 2 tot $2\frac{1}{2}$ voet

boven eikander, en hebben eene breedte van 20, 25 en 50 schreden. Zoo heeft men op elke 25 tot 50 schreden, eene hoogte van 2 tot 5 voeten op- en af te klimmen; hetwelk in dien modder zoo vermoeijend is, dat ook de sterkste meent de lendenen te zullen breken. Voeg hier nu bij, eene loodrecht boven het hoofd staande zon, die, door geen enkel wolkje getemperd, hare stralen met eene kracht naar beneden schiet, waarvan zij, die het niet gevoeld hebben, zich geen denkbeeld kunnen vormen, en men zal zich niet meer verwonderen over de groote sterfte onder de militairen op eenen Indischen veldtocht, of over de verschrikkelijke ziekten, waaraan diegenen, die het geluk gehad hebben om den dood te ontsnappen, nog langen tijd na-lijden. Nog eene zaak maakt de marschen in dit land uiterst moeilijk, vervelend en vermoeijend, t. w., dat het terrein doorsneden en doorkruist is van een oneindig getal groote en kleine uitgedroogde stroombeddingen, stroommen, riviertjes en beken, en dat er geene bruggen zijn. Men kan naauwelijks $\frac{1}{2}$ uur gaan, zonder eene uitgedroogde stroombedding te ontmoeten, welker steile oevers gewoonlijk opgestapeld vol liggen met steenen en groote keien, terwijl de bodem door eenen stroom of eene rivier gevormd wordt, die soms moerassig en slibberig is. Deze beddingen hebben meestal tusschen de 20 en 50 voeten diepte, en men moet eerst een pad zoeken, over hetwelk men er in kan afdalen; vervolgens eene waadbare plaats om de rivier door te kunnen trekken, en daarna aan de overzijde op nieuws eene plaats om er uit te klimmen. Tusschen Moentilang en Kali-Tjonkong, een afstand van $\frac{1}{2}$ uur, vindt men zes zulke beddingen, van welke er drie van aanmerkelijke stroomen voorzien zijn. Vooral aan de zijde van Grogol zijn er, die eene kolonne wel 2 of 5 uren tijds ophouden, en in het bijzonder zijn de kanonnen, de transporten van levensmiddelen en de munitie moeilijk over te brengen. Dikwijls is men genoodzaakt de stukken van de affuiten af te ligten en beide afzonderlijk naar den anderen oever over te brengen. Gewoonlijk doet dan de vijand, die deze zwarigheden zeer goed kent, gedurende den overtocht eenen aanval, en wel juist op het oogenblik dat de kanonnen nog niet bruikbaar zijn. Dan wordt er veel beleid en vooral veel orde en bedaardheid toe vereischt om te verhinderen, dat men niet van eenige zwakke zijde verrascht worde en om niet met nadeel, bij hunne menigte, den aanval af te slaan. Niet ver van Mingir geraakte ik in eens in een terrein ingesloten, hetwelk, zoo het effen geweest was, geene twee uren lang zou geweest zijn. Maar op die uitgestrektheid waren vijf stroombeddingen te passeren, en wij waren van alle zijden ingesloten en omringd van eene massa van vijanden. Met 150 man en twee stukken werd ik zes uren lang met dien halsbrekende arbeid opgehouden, en moest tot vijf malen toe door mijne

achterhoede, met de bajonetten, de vermetelen teruggedrijven, die door hun groot aantal moed gevat hebbende, van de gelegenheid gebruik wilden maken, om ons, telkens als zij ons een stuk zagen ontmantelen en een ander, hetwelk zoo even den overtocht volbragt had, weder ineen zetten, met hunne lange spietsen op het lijf te vallen.

Den 7den November kregen wij bevel om naar Magelang terug te keeren, en den anderen dag, tegen den middag, traden wij het kamp, hetwelk voor ons bestemd was, binnen, om bij het hoofdkwartier der armée, hetwelk zich in deze hoofdplaats bevond, als garnizoen te dienen. Eene afwezigheid van zes weken was niet lang genoeg geweest, om ons de genoegens van ons eerste verblijf in dit oord te doen vergeten; maar de ontbijten bij den luitenant-kolonel *Duperron*, de diner's bij den secretaris *van Grol*, de muzikale soireés bij den resident, deden ons weldra de bivouacs en rijstvelden vergeten.

Sedert eenige dagen had zich de regentijd geopenbaard. Te 10 uren des morgens begon de regen; hij gudste met plassen tot 11 ure toe; zoodat het water dikwijls geenen genoegzamen afloop kon krijgen en het terrein, hoe oneven het ook was, er door ondergezet was. Men kan zich in Europa geen denkbeeld van die regens maken. Zij doen soms aan een nieuwen zondvloed denken, en na dezelve volgen, van 2 tot 6 uren, de verschrikkelijkste donderslagen, vergezeld van lange bliksemstralen, bij aanhoudendheid elkander op; en dagelijks herhaalt zich dit. In het midden der maand November vernamen wij, dat de opstandelingen op nieuw zamentrokken naar de zijde van Langoon. Wij gingen den 19den met 200 man derwaarts op marsch. Bij Boro-bodor gekomen zijnde, hadden wij de rivier Progo, die eenen snellen stroom heeft, te passeren. Het is onmogelijk, vooral in den regentijd, eene vliegende brug, praam of vlotbrug op dezelve in stuur te houden; maar men had voor den overtocht eene allezins zonderlinge brug zamengesteld. Op eene plaats, waar zich twee boomen, waringa's van de grootste soort, aan weerszijde van den oever, tegen over elkander bevonden, had men van den eenen boom naar den anderen eene brug van bamboes gemaakt, welke brug men door middel van verbazend groote bindsels van rottang, aan de hoogste takken der boomen had opgehangen, in dier voege, dat de rottangs, die het midden der brug vasthielden, schuins om hoog liepen, bevestigd zijnde aan de toppen der beide boomen, die min of meer naar de rivier overbogen. Deze brug had de lengte van 80 en de breedte van slechts drie voeten, en derzelver hoogte boven den spiegel der rivier bedroeg meer dan 40 voeten. Een der boomen stond echter met zijnen voet veel lager, dan de andere ter overzijde. Om nu te vermijden, dat de brug niet eene helling verkreeg, die den overtocht zeer zou bemoeijelijken hebben, had men het

einde der brug niet aan den voet van den boom, maar tusschen de takken van zijne kruin bevestigd, ten minste 15 voeten hooger dan het terrein was, en vervolgens een ander stuk brugs gemaakt, hetwelk, beginnende uit deze takken, met den steilen oever der rivier vereenigd was, zoo dat wij, door de takken heen, over eene verwonderlijk goed bewerkte brug passeerden. Het geheel was door Javanen gemaakt. De troepen passeerden man voor man. De officieren waren van de paarden afgestegen en leidden dezelve aan de hand. Hoewel deze zoo ligte en bewegelijke brug onder het gewigt onzer beesten tamelijk sterk schommelde, waren deze toch niet al te bevreesd; maar hunne meesters ziende voorgaan, volgden zij met vertrouwen. Overigens waren de groote verhevenheid der brug, derzelve geringe breedte, die de paarden gelegenheid gaf de geheele hoogte af te zien, de kracht van den stroom en het donderend gedruisch der wateren, die in massa onder onze voeten stroomden, wel in staat, schrik aan te jagen. Desniettenstaande passeerde alles zonder ongeluk; de bagage veroorzaakte de meeste moeite. Een half uur na dezen overtocht waren wij te Boro-bodor, waar eene schans met garnizoen was, benevens een onbewoond kamp, voorzien van bamboezen barakken. Wij legerden ons in dit kamp om er den nacht in door te brengen, en begaven ons den volgenden morgen vroegtijdig weder op weg. Aan den voet der bergen Kamiriombo aangekomen zijnde, maakten wij, om de troepen te doen uitrusten, dicht bij den beroemden tempel van Boro-bodor, halt. Deze tempel is het best bewaarde gedenkstuk der oude godsdienst op Java. Het is een waar meesterstuk van bouw- en beeldhouwkunst. Dezelve bestaat uit negen verdiepingen, die als eene pyramide van onder naar boven, in grootte verminderende, toeloopt. De zes onderste étages zijn vierkant, de drie bovenste rond, en het contrast dezer beide vormen doet eene uitwerking, die het oog aangenaam treft. Het geheel loopt in een groot rond koepeldak uit. Aan den voet is hij aan elke der vier zijden 326 voeten breed en de hoogte bedraagt 116 voeten. Op het terras van elke étage ziet men eene menigte nissen, die alle wel bewerkte standbeelden bevatten, en hoewel die op Oostersche wijs, met de beenen over elkander zittende, zijn voorgesteld, zijn derzelve gelaatstrekken veel overeenkomstiger met het Europeische, dan met het Indiaansche ras. Behalve deze standbeelden, is er een zeer groot getal basreliefs aan, met afbeeldingen van dieren, enz. Het is opmerkelijk, dat men daar tusschen, onder anderen, den leeuw vindt, die op Java anders onbekend is. Al deze beeldwerken zijn zeer goed bewerkt en even als het gebouw zelf van basalt (1). Tot den bouw heeft men noch kalk

noch cement gebruikt; de steenen zijn door insnijdingen aan elkander vastgehecht. Ofschoon men gewoon is dit gedenkstuk een' tempel te noemen, zou ik toch eer van gevoelen zijn, dat het een Mausoleum of graf van eenig aanzienlijk of heilig persoon ware; want het heeft geene binnenruimte en geenen ingang. Het is eene wand, rondom met versierselen bedekt, en mijns oordeels is het te vermoeden, dat zich in het midden een graf bevindt. De Javanen, niettegenstaande zij Mohamedanen en volgens dezen godsdienst verplicht zijn, om van elk beeld, van elk nagebootst wezen, eenen afkeer te hebben, gaan dikwijls in de nissen van dit monument hunne gebeden verrigten en wierook branden. Wij vonden er zelfs offerhanden van vruchten, gekookte rijst, enz. Het oord is overigens zeer eenzaam; men ziet er geene woningen dan in de verte.

Wij vervolgden onzen marsch langs de steile hellingen van het gebergte, de rivier Progo aan onze linkerzijde hebbende. Weldra vernauwde zich het pad zoodanig, dat niet meer dan één man tegelijk passeren kon, en dat één misstap eenen val van 80 tot 100 voeten diep in den stroom ten gevolge zou gehad hebben. Juist op de moeilijkste plaats werden wij verrascht door het vuur des vijands, die zich boven ons bevond, terwijl het ons onmogelijk was omhoog te stijgen, aangezien de helling van het gebergte bijna loodregt was. Wij verdubbelden onze schreden, om uit dezen kwaden engpas te geraken en losten geen enkel schot tot wederstand; want wij konden ons niet roeren. De vijand trok, in plaats van ons een terrein te betwisten, hetwelk hem zoo voordeelig was, in dezelfde mate terug, als wij vooruittrokken. Weldra bereikten wij eenen uitweg, in eene kleine, moerassige vlakte, waar de vijand drie lunetten opgeworpen had, die elkander onderling tot verdediging strekten. De aanval begon onverwijld en de Brandals werden overhoop geworpen, verstrooid en uit hunne verschansingen verdreven. Na hen nog eenige oogenblikken nagezet te hebben, zagen wij er geen' meer opdagen en trokken terug om de verschansingen te vernielen. Toen men bezig was om de sterke palissaden die dezelve omgaven uit te rukken, zagen wij door een gat in de palissaden eene slang uitkomen, die de slang van *Sawa* of *rijstslang* genoemd wordt. Zij was 11 voeten lang; maar de dikte ging die van eene gewone paling niet te boven. Haar vonnis was weldra geveld; eenige sabelhouwen hakten ze in even zoo vele stukken. Intusschen is deze soort van slangen, die op Java zeer gemeen zijn, niet kwaadaardig en geenszins vergiftig.

Wij keerden denzelfden dag nog naar Boro-bodor en den volgenden naar Magelang terug. Eenige dagen na mijne te-

(1) Zie over dezen tempel vooral CRAWFORD, die er uitvoerig over handelt in de *Transactions of the Lit. Society of Bombay, London*

1820, p. 154 verv., en van denzelfden en van onderscheidene beeldwerken afbeeldingen mededeelt.

rugkomst in het kamp, mij omstreeks 11 ure des morgens op de gaanderij buiten mijne woning bevindende en met lezen bezig zijnde, sloeg ik toevallig mijne oogen op, en zag dicht bij den berg Tidar, op geringen afstand van het kamp, eene zeer zonderlinge beweging in de lucht. Eene menigte van vogels draaide en tuimelde, op allerlei wijze, in eenen tamelijk engen cirkel rond. Stofmassa's, drooge bladeren, enz. waren in de hoogte opgenomen, en ziende, dat onderscheidene jonge boomen, palissaden en barrières van het kamp uitgerukt en medegenomen werden, bemerkte ik, dat het eene windhoos was. Pijlsnel genaakte hij de barakken, klemde ze vast, rukte ze in een oogenblik omver en verstrooide de stukken van ééne derzelve, waarin 500 soldaten huisvestten, heinde en verre weg, nam het geheele dak van 15 officiers-vertrekken mede en stoof niet ver van ons voorbij. Daar het op den tijd der middaghitte was, had zich het grootste gedeelte der officieren en soldaten, op Oostersche wijs ter rust, d. i. tot slapen, begeven, en was eerst wakker geworden door het gedruisch, hetwelk het wegvliegend gedeelte hunner woning had veroorzaakt. Uit vrees echter verroerde zich het grootste gedeelte derzelve niet, maar zij staarden, zonder te weten wat zij zagen. Het tooneel, dat zich aan de oogen opdeed, was ook zonderling genoeg; want de hoos, het dak en de bamboezen wanden der woningen wegrukkende, hief weldra, hoog in de lucht, een inderdaad komiek zamenraapsel van zaken mede; politie-mutsen, schoenen, bedlakens, kleederen, peluwen, boeken, administratiepapieren, enz., enz., en dit alles draaide als of het vleugels had, in de rondte, en verloor zich, wervelend voortdrijvende, in het onbepaalde verschiet van den dampkring. Om de mystificatie te voltooijen, werden wij, onmiddellijk na het voorbijtrekken der hoos, met eene zee van regen, als met een' zandvloed, overstelpt, en het was inderdaad eene zeer zonderlinge schilderij een 15tal officiers-kamers, die voor een kamp tamelijk wel gemeubeld waren, wier bedden gespreid en wier tafels met papieren en boeken, — zoo velen de hoos de goedheid gehad had te laten liggen — bedekt waren, van dak ontbloot te zien, terwijl het water er op nederplastte als of het uit sluizen werd uitgestort. Men kan zich een denkbeeld van den toestand onzer goederen maken! Door een groot geluk werd echter niemand gewond.

De opstand, die zich tegen het einde van December 1827, in het vorstendom Madion en tegen Radja-kwessi geopenbaard had, had den moed onzer tegenpartij zeer gestijfd, terzelfder tijd, dat hij onze krachten verzwakt had, omdat men genoodzaakt geweest was, twee mobiele kolonnes der armée terug te trekken en naar Rembang te zenden.

Weldra kregen wij kennis, dat *Diepo-Negoro* zelf 8000 man bij Karang-Kopek vereenigd had, ten einde te beproeven, om zich van de schoone provincie Kadoe meester te maken. Wij

konden op dat oogenblik over geene eenigzins geregelde troepen beschikken, en het gevaar was dreigende. Met veel moeite vereenigden wij 150 man expeditionaire troepen en voegden er 80 Pradjourits-soldaten, inlanders, die de lijfgarde van eenen Regent of eenig ander edel Javaan vormen, en 20 kanonniërs met 2 stukken geschut bij. Het bevel over deze kleine kolonne werd aan mij opgedragen, met order om mij naar Moentilan te begeven en tot op het uiterste post te houden. Deze stelling was de sleutel van alle doortogten. De vijand kon, zonder dezelve eerst genomen te hebben, niet verder doordringen. Ik kon overigens naar welgevallen en met volkomene vrijheid, naar de omstandigheden het vereischten, handelen. Den 27 December vertrok ik derwaarts; doch had veel moeite om mijnen post te bereiken, omdat de rivieren in den regentijd zoo moeilijk door te komen zijn. In de rivier Babijlan was onder anderen de stroom zoo sterk, dat de soldaten, ofschoon het water niet hooger dan tot aan de knieën reikte, zonder steun niet op de beenen blijven konden. Verscheidene vielen achter over en werden slechts met moeite gered. Ik verloor twee geweren, en er bedierf veel ammunitie. De marsch was niet verder dan 5 uren, en toch had ik zes beken en eene groote rivier, de Ello, te passeren. Gelukkig lag de overtogtsplaats over de Ello op gouvernementsland en was van eene pont voorzien. De beken passeerde men wadende.

Terstond na mijne aankomst liet ik het opperhoofd van het dorp Moentilan bij mij komen en droeg hetzelfde op, om overal spionnen uit te zenden. Deze kwamen met de tijding terug dat de prins (Pangerang) *Adiesourio*, broeder van *Diepo-Negoro* en een van zijne dapperste officieren, met eene voorhoede van 800 man zich op een half uur afstands van mij bevond; dat hij bevel had, om mij hevig aan te vallen en mijnen post te vermeesteren, en dat het overige gedeelte der armée in twee afdeelingen verdeeld was, de eene aangevoerd door *Diepo-Negoro* zelve, geposteed bij Karang-Kopek; de andere onder de bevelen van Pangerang *Ngebey*, oom van *Diepo-Negoro*, bij Kanarouan; doch dat zij geene vijandelijkheden beginnen zouden, dan na het wél slagen van den aanval der voorhoede. Dit berigt gaf mij hoop om in mijne verdediging te slagen. Want aan de geheele massa, zoo deze zich op mij geworpen had, zou ik bezwaarlijk wederstand hebben kunnen bieden; maar wel kon ik hopen, misschien den eenen na den anderen te slaan.

Den volgenden morgen, met zons-opgang, kwam de Panatoe (het hoofd) van het dorp Krapiac mij berigten, dat de vijand in aantogt was. Ik liet de wapenen vatten, ging hem te gemoet en trof hem in eene vlakte, niet ver van mijn bivouac, aan. Het terrein was mij gunstig en het gevecht niet van langen duur. Bespeurd hebbende, dat de Pangerang zich in

het middelpunt hunner linie bevond, rigtte ik op dit punt den aanval, en zoodra zij twee of drie man uit het gevolg van den Prins zagen vallen, maakte zich het overige gedeelte uit den weg en keerde terug naar de vorige standplaatsen, die zich op een terrein bevonden, hetwelk zoozeer van waterplassen doorsneden en met hout bedekt was, dat ik mij wel wachte, hen te vervolgen. Intusschen vormde ik het plan om hen den volgenden morgen te verdrijven. Vóór het aanbreken van den dag maakte ik mij op weg, en wel zonder kanonnen, ten einde meer meester van mijne bewegingen te zijn. De dag brak juist aan, toen ik dicht bij hunne voorwacht was. Zij maakten alarm; ik marcheerde steeds voorwaarts. Het terrein werd al moeilijker en moeilijker, en op een oogenblik dat ik mij met mijne troepen op een zeer laag stuk land bevond, 't welk een doolhof geleek van watersprongen, stroomen en beken, en dat ik beklemd was tusschen steile boorden, waar men geen ander pad dan de beddingen der beken zelve had, zag ik mij onverwachts overvallen van een' hagelbui van kogels, die bijna loodregt op ons nedervielen. Zij waren afkomstig van tirailleurs, die zich gevestigd hadden boven in de kokosboomen, van welke de boorden dezer stroomen bedekt waren, en die van boven naar beneden op ons vuurden. Om mij van deze onheilspellende vogels te ontdoen, liet ik mijne voorhoede de schreden verhaasten, met bevel om eene demonstratie te doen, ten einde deze tirailleurs van het hoofdcorps af te snijden. Dit deed uitwerking. De vrees deed hen in allerijl afklimmen en naar alle zijden eene uitkomst zoeken. De Pangerang hield met het overschot zijner strijdkrachten niet beter post dan zijne tirailleurs. Ik verdreef hem uit de dorpen waarin hij zich gevestigd had, en vervolgde hem tot in het dorp Ngabentanion. Hij trok zich in het gebergte van Kalie-tjinking (Scorpioen-rivier) terug.

Den derden dag trok hij op nieuw uit en begaf zich op marsch, om mij aan te vallen. In beleefdheid niet voor hem willende onderdoen, trok ik hem te gemoet, en doodde eenige van zijne manschappen; waarna hij weder aftrok, verder op dan de vorige dagen.

Na in het kamp teruggekeerd te zijn, ontving ik onderscheidene berigten, dat de vijand zich dien dag stil hield. Onze troepen hadden zich intusschen weder vereenigd, er waren twee kolonnes in aantogt. Maar er was toch geen plan om zich dien dag in beweging te zetten. Ik was dus zeer verwonderd, tegen 2 ure 's namiddags eenige kanonschoten en daarna eene zich opvolgende kanonnade te hooren, die te naderen scheen. Men kon niet nagaan wat dit was en zond patrouilles uit, om de vlakke te verkennen. Deze kwamen mij boodschappen, dat alles zoo stil als mogelijk was. Ik liet daarop den Radin-Rongo (hoofd van het district) ontbieden, om hem

te zeggen, dat hij onverwijld spionnen op verkenning uit moest zenden. Doch deze zeide mij, dat ik mij door dit geluid niet mogt laten verontrusten, aangezien de vulkaan er de oorzaak van was. Ik beken, dat ik er geheel door misleid was, en alle mijne mede-officieren en soldaten eveneens; zoo zeer kwam hetzelfde met dat van het kanon overeen.

Den 30 December ontving ik weder het berigt, dat de vijand in aantogt was. Ik marcheerde naar Pekondjen; maar kon hem niet genaken, aangezien hij zich op het eerste gezigt terugtrok.

Intusschen had men zich de vier dagen, sedert de verschillende manoeuvres plaats vonden, ten nutte gemaakt, en had 4 kolonnes, behalve de mijne, op de grenzen van Kadoe in beweging. Gedurende den nacht van 30 tot 31 December kruisten zich estafetten en loopers, spionnen liepen rond, ordonnances en brieven kwamen af en aan. Tusschen 11 ure 's avonds en 3 ure 's morgens ontving ik er zeven. Er werd tot eenen algemeenen aanval besloten, en met het opgaan der zon zou het plan ten uitvoer gebragt worden. De luitenant-kolonel *Ledel* vertrok met 500 Expeditionnaires van Pisangang, de kapitein *Ten Have* met 400 man van Tempel, de majoor *Bauer* met 280 man van Blabak, en de kapitein *Duchesne* met 120 man van Kamelokko, terwijl ik met mijne 200 man van Moentilan marcheerde. Deze onderscheidene detachementen vormden eene linie van 5 uren lang en moesten beproeven, om bij een' naar het middelpunt gerigten marsch, de vijandelijke armée in te sluiten, en zich bij Bligo weder te vereenigen. Maar oogenschijnlijk begrepen de opstandelingen onze manoeuvre; zij lieten althans het terrein ledig. Alleen bij Jamoesstiet ik op eenen troep van 1000 man, met geweren gewapend; deze verstrooiden zich echter op het eerste vuur mijner tirailleurs. De huzaren van den luitenant *de Latre* sabelden er een zestigtal neder; dit was het eenige resultaat dat wij erlangden. Intusschen was het land gezuiverd en de vijand verscheen er niet meer.

Wij vervolgden onzen togt tot Bligo, gelegen aan de oevers van den Progo, dien men hier niet kan passeren, omdat er geene brug is en de stroom te hevig, om hem met een vaartuig over te steken. Het dorp is zeer groot en de 5 kolonnes troepen logeerden in de door de inwoners verlatene hutten. Elk zocht zijn quartier. Wij bragten er den nacht van den 31 December 1827 tot den 1 Januarij 1828 door. Alles was, onder de hoede onzer voorposten, gerust ingeslapen. Men waanden vijand ver verwijderd. Maar een weinig voor middernacht werden wij door een levendig geweervuur, waarvan de kogels in groot getal door onze hutten vlogen, begroet. Alles was in een oogenblik op de been, en men bespeurde weldra dat dit vuur afkomstig was van eene bende Brandals, die zich aan

de overzijde van den Progo weder zamengerot hadden, zeer wel bekend zijnde met de onmogelijkheid waarin wij ons bevonden, om de rivier over te trekken, en die ons dit nachtmuziek veroorzaakten, misschien om ons « een gelukzalig nieuwjaar » te wenschen. Deze onrust was echter niet van langen duur; een paar kanonschoten bevrijdde ons van deze rustverstoorders, en alles begaf zich weder te slapen. Mij echter had dit onverwachte alarm de nachtrust bedorven. Ik ging wandelen in de toen eenzame lanen, tusschen de tuinen van het dorp, en gaf aan mijne mijmerende gedachten vrijen loop. Na eenige minuten verbrak de wachtroep « alles wel, » door de schildwacht der hoofdwacht aangeheven en vervolgens door alle wachten der voorposten, rondom het bivouac, herhaald, het zwijgen van den nacht en maakte mij indachtig dat het middernacht was. Dit was het oogenblik van overgang van het eene jaar in het andere. Het was het oogenblik, waarin de leden mijner familie in het dierbaar vaderland zich, zoo veel de omstandigheden toelieten, vereenigden; het tijdstip, waarop men voor elkanders heil hartelijke wenschen toebrengt, waarop men zich geluk wenschte het vervlogen jaar beleefd te hebben, en de hoop uitte voor eene gelukkige toekomst. Hartelijke gevoelens, blijde gewaarwordingen, vermeerdering van vriendschappelijke gezindheid, verhoogden dan het genot des zamenzijns. Maar dacht men ook aan de afwezigen? aan hen, die zich, verwijderd van hunne vrienden op een ellendig bivouac, in het midden van een vijandig rijk, in eene verzengde luchtstreek, omringd van gevaren van allerlei aard, bevonden? Ik was alleen. — Niemand zeide mij, dat er nog wezens in de wereld waren, die belang in mijn aanzijn stelden. Ik had een jaar ten einde gebracht, dat mij vele moeilijkheden opgeleverd, vele gevaren te overwinnen gekost had. Het jaar dat begon, wat zou het mij baren? Zou ik er het einde van beleven? Zou ik mijn vaderland, mijn innig geliefd vaderland, wederzien? Dat alles gaf stof tot diepe overdenkingen. Doch dit kwam er nog bij: wat kwam ik hier doen? Ik had het immers wél te huis? was tevreden en gelukkig; deelde in de vreugde des levens, waar ik ze vinden kon; was zonder zorgen. En toch — dit alles had ik verlaten, om krijg te gaan voeren aan het ander eind der aarde, tegen menschen, die mij nooit kwaad gedaan hadden. Ik was gegaan, om door bezwaarlijke togten en ongezonde nachtwaken mijn ligchaam te vermoeijen en mijne gezondheid te ondermijnen, terwijl ik in behagelijk genot des levens had kunnen blijven in een goed land. — De mensch is een raadselachtig wezen; wat wil hij toch?

Den volgenden morgen zond men, van alle kanten, kleine afdelingen op verkenning uit; de vijand was uit den ganschen omtrek geheel verdwenen, en alle kolonnes begaven zich weder op marsch om naar hunne posten terug te keeren. — Bij mijne terugkomst te Moentilan, vond ik er den generaal van *Geen* met zijnen staf, die daar berigt afwachtte van den uitslag van het gevecht. Drie dagen daarna trok ik op Blabak, en daar de vijand niet weder verscheen, ontving ik bevel naar het hoofdkwartier terug te komen. Ik keerde dus naar het kamp van Magellang terug, waar mij het bevel over het kamp en het toezigt over de administratie van het bataillon werd opgedragen.

Het Indisch gouvernement had zich aan alle kleine onafhankelijke vorsten van den archipel gerigt om hun eene bijdrage van manschappen te vragen. Allen, zonder uitzondering, had-

den de grootste bereidwilligheid betoond om aan het verlangen van het Gouvernement te voldoen, en weldra zagen wij 1000 man van Menado, 500 Makassers, 400 van het eiland Gorontalo, 400 van het eiland Boeton, 500 van Tidor, 500 Alfoeren van het eiland Halmaheira aankomen, allen op hunne wijze gekleed en gewapend, allen verschillend van spraak, van gewoonte en van wijze om oorlog te voeren. De Makassers, van de Zuidkust van het eiland Célébes, droegen een buigbaar harnas, uit kleine ijzeren ringen te zamen gesteld. Hunne aanvallende wapens bestonden uit pieken en werpschichten, versierd met groote bossen haar van allerlei kleur. Zij waren alle te paard, zonder zadel noch stijgbeugel en hadden tot teugel niets dan een touw van bamboes gemaakt en door den mond van het paard gestoken. Hunne paarden waren uitmuntend; sterk, vlug en vast op de beenen. Die van Menado, een Koninkrijk gelegen aan de Noordkust van Célébes, droegen mutsen of helmen, versierd met drie paradijsvogels, waarvan twee boven de ooren geplaatst en de derde, als pluim, op het midden van het hoofd. Dit hoofdtooiel gaf hun een zeer krijgshaftig voorkomen. De Gorontaloers en de Boetonnezen kwamen van twee kleine eilanden, beiden gelegen ten zuiden van Célébes. Tidor is een ander eilandje, onder den keizer van Ternate staande, en gelegen ten zuiden van het eiland van dien naam. Maar de opmerkenwaardigste van deze hulptroepen waren de Alfoeren, behoorende tot eenen stam op verscheidene eilanden van den Archipel verspreid en bijna allen in eenen waren wilden staat verkeerende. Deze kwamen van het groote eiland Gilolo of Halmaheira, dat mede aan het rijk van Ternate behoort; ook waren hunne officieren van daar. Deze officieren spraken een weinig Maleisch, waren zindelijk gekleed en in alles tamelijk beschaafd. Maar de overigen zagen er waarlijk verschrikkelijk uit; het waren sterke en forsche mannen, veel grooter dan al de andere bewoners van den Archipel. Zij droegen, voor geheele kleeding, slechts eenen gordel, gemaakt van de schors van den sagoboom. Hun haar was gitzwart, zeer lang, en hing vrij langs de schouders naar beneden, hetgeen hun een afzigtelijk voorkomen gaf. Velen onder hen hadden de huid bedekt met witte schubben als vischen: eene landziekte, die onder hen erfelijk is. Hunne wapenen bestonden in bogen en pijlen, schichten en een groot mes, *klewang* geheeten, dat hun dient om het hoofd van hunnen overwonnen vijand af te houwen, hetgeen zij nimmer missen in éenen slag te doen. Zij leggen dezen *klewang* nooit af, zelfs niet wanneer zij gaan wandelen, en daar zij geene schede hebben om denzelfden in te bewaren, dragen zij dien altijd bloot in de hand, zoodat zij steeds het voorkomen hebben van lieden die gaan vechten. Aan den linker arm dragen zij een schild van 6 tot 8 duimen breed, en twee of derdehalf, ja somtijds drie voeten lang, van eene bolronde gedaante, en versierd met vischschubben, met schelpen van paarlemoer, met kleine stukken geld, enz., enz.; dikwijls zijn de randen van deze schilden zoowel als het handvat van hunnen *klewang* versierd met bundeltjes hoofdhaar, dat zij van de hoofden van verslagen vijanden hebben afgerukt. Ik heb er gezien, die tot zeven van die haarbundels bezaten. Men heeft mij gezegd, dat er onder hen menscheneters waren. Ik heb het niet willen gelooven; nogtans is mij verzekerd dat toen zij bij de 4^e mobiele kolonne gevoegd waren, zij ongelukkiglijk overtui-

gende blijken gegeven hebben van hunnen smaak voor menschen vleesch. Meer dan eenmaal zag ik, dat zij het goede geslagte vleesch dat men hun gaf, onaangeroerd lieten, om honden te eten, die zij met veel zorg boven het vuur braadden. Zij waren gehoorzaam aan hunne opperhoofden, maar hadden overigens niet het minste denkbeeld van orde of krijgstucht. Zij liepen rond, gingen slapen, bereidden hunne keuken of aten, wanneer zij er lust toe gevoelden, zonder tijd noch plaats in aanmerking te nemen. Zij vielen op den vijand aan onder allerlei sprongen, en hieven alsdan een gehuil aan, zoo verschrikkelijk, dat het de haren te berge deed rijzen. Zie daar onze nieuwe krijgsmakkers.

Intusschen liep het regen-seizoen ten einde. De massa van water in de rivieren verminderende, werden de togten weder mogelijk. De troepen maakten zich gereed om weder aanvallerwijze te werk te gaan. Mijn bataillon was reeds te Tempel, en ik verzocht om vervangen te worden in mijne bevelvoering over het kamp van Magelang, dewijl dit nu niet meer dan een reservekamp uitmaakte. Dit verzoek toegestaan zijnde, begaf ik mij op weg op mijnen *Alif*, mijn geliefd paard, zoo trotsch op zijn hongarsch tuig met koperen sieraden en zijne schabrak van de huid eens koningstijgers. Achter mij ging *Aladin*, niet die uit de tooverlamp, maar mijn Maleische oppasser. Na hem volgde *Ramin*, een Javaan, en mijn eerste staljongen. Beiden zaten op paarden van de beste soort; daarop volgde nog een staljongen op een paard van mindere waarde en die achter zich een pakpaard voerde, beladen met twee kisten of groote bamboezen doozen, *broko* genaamd; dan volgden twee *koelies*, lastdragers, die het overige van de bagage droegen en die voeder voor mijne paarden moesten gaan halen, wanneer ik in het kamp was. De trein werd gesloten door eenen Europeschen soldaat, gewapend en uitgedoscht op de gewone wijze, die in Europa mijn oppasser was geweest en nu het ambt van Majordomus bekleedde, en het oog op alles hield. Maar *Aladin* zoowel als *Ramin* waren gehuwd, en *Ramin* had drie kinderen, en bij deze eene meid; dat alles nu trok mede, en maakte een deel uit van mijn roetkleurig gevolg.

Ik vond het bataillon in het kamp te Tempel. Dit kamp was gelegen aan den voormaligen grooten weg van Magelang naar Djokjo-karta, op 3 mijlen van de eerste en 5 mijlen van de andere stad gelegen. Digt bij, was eene kleine verschan-sing en het geheel van deze ligging was opmerkenswaardig wegens het schoone vergezigt.

Het kamp was opgeslagen tegen de helling van den vulkaan *Mär-apie*, op eene groote hoogte boven de vlakte. Naar het Oosten ziende, had men voor zich de in rechte lijnen geplaatste barakken van het kamp en de huizen van het dorp, en een weinig ter rechter zijde had men het uitzigt over het schoone, vruchtbare, bevolkte en wel bebouwde distrikt *Padjang*. Het geheel werd beheerscht door de ontzagwekkende kruin des vulkaans, welks krater steeds bekroond was met eene aanhoudende rookzuil. Aan de Westzijde had ik voor mijne voeten het verschrikkelijke ravijn en de bruischende wateren van den *Kressak*. Dit ravijn heeft eene diepte van 120 voeten, en de rand waarop het kamp gebouwd was, is zoo steil als een muur. De rivier of liever de stroom *Kressak* loopt in de diepte. Aan de overzijde van het ravijn, zag men de schoone, uitgestrekte

vlakte van *Kassoeran* en *Karang-Kopek*, begrensd door de ongelijk uitstekende punten der bergen *Kamiriombo*, wier zonderling uitgebouwen en gekerfde kruin eene keten van vreemdsoortige en wonderlijke gedaanten opleverde. Ter rechterzijde van de bergen *Kali-tjinking*, en daarboven zag men de reusachtige kruinen van den *Sombieng* en *Soendoro* uitsteken, verbazende massa's van aarde en rotssteen, die den naam van *tweelingen* dragen, omdat deze bergen in hoogte en vorm zeer aan elkander gelijk en naast elkander liggende, bijkans immer terzelfder tijd gezien worden. Men ontdekt dezelve in zee op meer dan 15 mijlen afstand (1). Het oog ter linkerzijde slaande, zag men digt bij zich de palissaden en de bamboes-gebouwen der kleine redoute *Tempel*, verder de vlakte van *Kamelokko*, de bergen van *Grogol* en *Paré* en verder de bergketen genaamd het *Zuidergebergte*. Ons kamp was zoo hoog gelegen, dat men, boven al deze bergen heen, de wateren van den *Zuider-Oceaan*, zuidelijk van *Java*, zien kon. Wij waren er 16 mijlen van verwijderd. Men zal niet ligt een schooner gezigt vinden, op welk gedeelte der aarde ook; want al die landerijen, al die vlakten zijn doorsneden van rivieren, bergstroomen en beken, wier loop zich in alle rigtingen kronkelt. Het geheele land, de zijden der bergen, de dalen, zelfs de diepten der ravijnen zijn overdekt met dik groen en rijke plantgewassen. De vlakte is bezaaid met dorpen en gehuchten, alle beschaduwde door groepen van kokosboomen, die als kolommen boven de woningen uitsteken en omringd zijn van sierlijke en bevallige bamboes bosschaadjen, die het eentoonige van het gezigt eener vlakte op de bevalligste wijze verbreken. In het algemeen heeft *Java* overvloed aan schoone gezigtspunten, maar de *Kadoe-* en *Preanger-provinciën* overtreffen alle de andere.

Tegen het einde van *Julij* ontving ons bataillon bevel in het land van *Grogol* te trekken, en daar eene goede stelling te kiezen, om eene redoute op te werpen, ten einde de bevolking van die streek tot onderwerping te brengen. Dit land was het erfdeel van den *Prins (Pangerang) Ngebey*, oom van *Diepo Negoro*, van wien ik reeds gesproken heb, en befaamd als bevattende het miltziekste en ondeugendste volk van *Java*;

(1) Volgens de kaart der berghoogten op *Java*, door den luitenant ter zee der 2e klasse *Jhr. P. MELVILL VAN CAARNEE*, in 1842 medegedeeld in *Verhandelingen en Berigten betreffende het zeewezen*, door *TINDAL* en *SWART*, IV, 1e Stuk, is

de *Märapie* 8923 Rhijnl. v. hoog.
 » *Soembing* 10727 » » »
 » *Sindoro* 10118 » » »

Dewijl de waarnemingen, uit welke deze uitkomsten zijn afgeleid, niet zijn bekend gemaakt, is het niet mogelijk na te gaan, hoe veel vertrouwen deze opgaven verdienen.

Men vindt deze drie bergen insgelijks vermeld in de lijst van 54 punten op *Java*, welker hoogte boven de zee, volgens barometer metingen van den officier van gezondheid in N. l. dienst *Fr. JUNGHUN*, is medegedeeld in *POGGENDORFF'S Ann.* 1841, N°. 2, blz. 345. Volgens de verzekering van *POGGENDORFF* zijn in de oorspronkelijke verhandeling van den *Hr. J.*, die de hoogte-bepaling van meer dan 150 punten op *Java* bevat, alle bijzonderheden zijner waarnemingen medegedeeld. Wij hebben te vergeefs getracht deze oorspronkelijke verhandeling ergens gedrukt aan te treffen. Zie hier de opgaven van *JUNGHUN*, in *Parijse* voeten, en herleid tot *Rhijnlandsche* voeten en meters:

			m
<i>Mär-apie</i>	8940 Par. vn.	8940 Rh. vn.	2806, 6
<i>Soembing</i>	10348 » »	10707 » »	3361, 4
<i>Sindoro</i>	9682 » »	10018 » »	3445, 1

A. S. R.

want zelfs te midden van volkomenen vrede, konden zij niet rustig blijven, maar gingen gedurig hunne bureu aanvallen. Ook was dit het eigenlijke brandpunt van den opstand, en het was van het grootste belang er zich meester van te maken. Onze kolonne was sterk 530 Europesche voetsoldaten, 50 Bugies, en 50 Europesche huzaren, en wij hadden 4 stukken kanon en ééne houwtiser met 40 Europesche kanonnières; voorts een detachement pionniers van inboorlingen, 20 man sterk. Het geheel stond onder bevel van den luitenant-kolonel *Ledel*, en wij trokken in de volgende orde op. Aan het hoofd ging een brigadier en 5 huzaren, met de karabijn aan den haak, om den weg te verkennen. Vijftig passen achter deze, 20 man infanterie met ééne luitenant, en op 100 passen daar achter een peloton van 25 huzaren met ééne luitenant. Daarop volgde onmiddellijk eene afdeeling van 100 man infanterie, onder bevel van ééne kapitein, en dan een stuk kanon met de daarbij behorende kanonnières en ammunitie. Vervolgens twee afdeelingen infanterie, dan weder twee stukken kanon en de houwtiser, en achter deze nog eene afdeeling infanterie. Daarop volgden de bagage, de koelies, die de goederen der officieren en de ransels der soldaten droegen, terwijl de pakpaarden de ammunitie en de mondbehoefden vervoerden; de Javaansche vrouwen, die bij de kolonne behoorden, om de keuken te verzorgen, het linnen te wasschen, de markten te bezoeken, als spionnen te dienen (want dit alles was de zaak van die dames). Daaronder mengde zich een getal van bedienden van officieren, van onder-officieren en zelfs van soldaten, Chinezen, die allerhande kleine koopwaren verkwanselden. Eindelijk volgde achter dien geheelen troep het laatste stuk kanon en dan de achterhoede. Onze kolonne besloeg op die wijze eene uitgestrektheid van eene halve mijl. Wij bereikten zonder belangrijke ontmoetingen onze bestemming, en het *bivouac* werd opgeslagen in het verlaten dorp van Tagal-waroe, waarvan de hutten gebruikt werden tot het maken van barakken. De werkzaamheden tot het opwerpen der redoute werden dadelijk aangevangen, zoodra de plaatsing bepaald was.

De Brandals waren, zoo als men zich gemakkelijk verbeelden kan, ten uiterste gebeten, toen zij zagen dat wij ons in hun midden vestigden. Ook deden zij al het mogelijke om ons te verjagen, of ten minste ons te verhinderen in het maken der versterkingen, die ten doel hadden het land voor de toekomst te onderwerpen. Gedurende meer dan zes weken hebben zij ons de dienst zoo moeilijk en zoo afmattend gemaakt, dat het bijna onmogelijk was dezelve te volbrengen, want zelfs in Europa, zou men in het beste jaargetijde, bij dergelijke vermoeijensissen, bezweken zijn. Men bedenke dan wat wij te lijden hadden onder den tropischen hemel. Wij waren aanhoudend omringd en ingesloten door eene massa van 5 à 4 duizend man. Elken morgen trokken wij het kamp uit met de geheele kolonne, om te trachten hen te verjagen en terug te doen trekken, en ons aldus een weinig meer op ons gemak te doen zijn. Wij moesten hen dan in hunne onafmetelijke rijstvelden opzoeken; zij lokten ons in eenige moeilijke positie; ook bood het terrein groote zwarigheden aan; men vocht gedurende al de hitte van den dag tot twee, drie ure nadenmiddag met eene zoo ongelijke magt, dat wij dikwijls niet wisten, hoe terug te keeren, of eene opening te vinden, waardoor wij konden terugtrekken; men kwam dan weder in het

kamp, gehavend, van vermoeijenis uitgeput, geblakerd van de zon; men gebruikte een maal, bestaande slechts uit rijst en vleesch, van zeer kleine magere koeijen; men loste de wachten af, en naauwelijks was de zon onder, of onze voorposten werden verontrust, men zond kogels van alle kanten dwars door het kamp henen. De vijand overtrof ons zoo zeer in magt, dat wij niet wagen konden rust te nemen, zoo lang hij ons zoo nabij was, en wij waren verplicht, onder de wapens te blijven, tot dat het hem behaagde terug te trekken, hetgeen gewoonlijk een of twee uren vóór den opgang der zon geschiedde; en deze bragt ons weder nieuwe strooptogten en nieuwe vermoeijensissen aan. Zie daar de schildering van ééne dag, en van bijna al de dagen van de maanden Augustus en September.

Ik zal niet treden in herhaling van al deze gevechten; alleen wil ik er enkele van doen kennen, die eenige opmerkelijke omstandigheden aanboden. — In den nacht van den 2 op den 3 Augustus, omstreeks 11 ure, hoorde ik het driedubbel *wie daar?* op de buitenlijn van onze schildwachten en oogenblikkelijk daarna een gewerschot. Ik had het piket, en haastte mij naar de wacht, doch alvorens die te bereiken, hoorde ik gewerschoten van al de schildwachten rondom het kamp. Deze schoten werden gevolgd van een verschrikkelijk gehuil der Brandals, die ons volkomen hadden ingesloten. Naauwelijks de hoofdwacht bereikt hebbende, zag ik de *redetten* der voorposten, één voor één, aankomen, en toen ik hen vroeg, waarom zij hunne posten verlaten hadden, antwoordden zij dat de Brandals hen, op den grond voortkruipende, kwamen aanvallen, en dat zij geene middelen van verdediging hadden tegen dergelijke aanvallen. Ik zond hen terug, met bevel hunne posten weder te betrekken; maar naauwelijks hadden zij 50 passen gedaan, of zij kwamen weder en zeiden mij dat de vijand, al kruipende, tot daartoe genaderd was. Het was dien nacht stikdonker; zoo als in dat land alle nachten zijn, wanneer de maan niet schijnt. Het geschreeuw en het gehuil bleef steeds aanhouden rondom ons kamp, maar veel nader bij dan in het begin. Ik legde mij op den grond neder om te beproeven of ik iets tegen den gezigteinder zien kon, maar ik kon niets onderscheiden. Onze geheele kolonne was onder de wapenen, in de grootste stilte en in afwachting van hetgeen gebeuren zou. Eensklaps doet zich een algemeen geschreeuw over de geheele lijn van aanval hooren: *Pekkam Marjam! Pekkam Marjam! Neem de stukken, voer de stukken weg!* en reeds meenden wij de Brandals te zien, zich op onze stukken werpende om die weg te voeren. Nogtans raakten wij met den schrik vrij; want zij vergenoegden zich met alleen te schreeuwen en gedurende een paar uren te huilen, en ons eenige honderden geweerkogels toe te zenden, die, in de duisternis, ons weinig kwaad deden; maar zij durfden niet digter bij komen. Ik geloof dat de punten onzer bajonetten hen een weinig beangstigden. Zij verlieten hunne positie tegen den morgen, ons bedreigende des anderen daags terug te komen, hetgeen zij echter niet deden.

Den 10 Augustus schenen zij het stellig besluit genomen te hebben, ons te vernielen; want niet alleen kwamen zij ons in het front aanvallen, met eene aanmerkelijke magt, maar zij hadden ook ééne legergroep gezonden naar den kant van Kamelokko, de eenige plaats, waardoor wij op ééne aftogt kon-

den hopen, ingeval wij ingesloten mogten worden. De aanval begon des morgens te 7 ure over de geheele voorlijn van onze positie. Kolonel *Ledel*, die hen niet gaarne zoo dicht bij ons kamp had, deed de troepen uitrukken, trok op hen toe, en, daar zij voor ons weken, vatte hij post in eene zeer uitgebreide vlakte, die zich langs den voet van de bergen Grogol en Paré uitstrekte. Wij hadden in alles 400 man onder de wapenen; het overige van onze magt was ter bewaring van het kamp, als eskorte van een convooi, of, door ziekte achter gebleven. Gedurende eenigen tijd werd het vuur van beide zijden hevig onderhouden. Maar de menigte onzer vijanden groeide van oogenblik tot oogenblik aan. Men zag hen langs allerlei wegen, door alle openingen tusschen de bergen aankomen; hunne massa's bedekten er de zijden van en daalden langzamerhand in de vlakte af. Geheel de berg was als in beweging. Onze kolonel, dit bemerkende, deed het vuur ophouden, daar hij onzen krijgsvoorraad wilde besparen tot op het beslissend oogenblik van den grooten aanval. Maar dit oogenblik liet zich lang wachten, en ofschoon de menigte vijanden zoodanig was, dat zij ons, zelfs zonder eenig wapen, had kunnen verpletteren en onder den voet trappen, door slechts regt op ons af te komen, bleven wij, niettegenstaande het aanhoudend geschreeuw van hunne opperhoofden van *Ayo! Ayo! Matjo! Matjo! kom aan, kom aan, Voorwaarts! Voorwaarts!* vele uren wachten, of de moed hun ook mogt aankomen. Want zij wonnen het te zeer in getal, en het terrein, waarop wij ons bevonden, was voor ons, wier magt alleen bestond in de orde en het verband der bewegingen, te onvoordeelig, om het te wagen, hen te gaan aanvallen; hetgeen wij niet hadden kunnen doen zonder onze linien te verbreken en ons geschat achter te laten; want hun front was door een ravijn gedekt. En waarlijk het was wel der moeite waard te zien, aan de eene zijde den voet en de helling van den berg, bedekt met die ontelbare menigte van menschen, die zich op allerlei wijzen bewogen, zonder eenige orde, zonder eenigen zamenhang, als mieren bij eenen mierenhoop, een groot aantal vaandels van allerlei kleuren boven hunne hoofden slingerende, afgrijsselijk gillende en huilende, terwijl de verst vooruitgetrokken van hen, in het ravijn verborgen, een ongeregeld geweervuur onderhielden, doch dat, slecht gerigt, meer geraas dan kwaad deed; — aan de andere zijde, in de vlakte, vier kleine benden, op eenen vrij grooten afstand van elkander, gesteld drie op ééne lijn, de vierde op eenige honderd pas achterwaarts, als zwarte stippen op een' zoo uitgestrekte grond verspreid, en in de grootste bedaardheid, in volkomene onbeweeglijkheid en met welgesloten gelederen het oogenblik afwachende, dat hunne talrijke vijanden hen zouden aanvallen en zich onder het bereik van het geweer stellen. — Eindelijk tegen drie ure des namiddags gelukte het de aanvoerders, de hunschen voorwaarts te doen trekken. Een algemeene aanval begint over de geheele linie, met storm te loopen. Geweervuur, kanonvuur, niets houdt hen terug. Zij vallen op ons aan tot op ongeveer 10 pas afstands. Zij roepen reeds triump! Maar de storm-marsch doet zich hooren; onze bajonetten raken bijna de punten hunner lange pieken, een luid *hoerah!* klinkt door onze gelederen; en dit doet hen de wijk nemen veel sneller dan zij voorwaarts gekomen waren. Zij lieten een honderdtal dooden achter, en nooit konden hunne aan-

voerders hen tot eenen nieuwen aanval nopen. Tegen den nacht trokken hunne benden de bergen weder over en wij bleven de stelling meester.

Eenige dagen daarna kwam men ons zeggen, dat drie Pan-gerangs of Prinsen zich met eenen troep van 1500 muitelingen te Passar-Goedian, een uur van ons verwijderd, bevonden. Ik ontving bevel, daar henen te gaan met 100 man, om mij van de juistheid van het bericht te verzekeren. Ik nam eenen omweg, en in plaats van het dorp binnen te trekken aan die zijde, waar men mij kon verwachten, trok ik er in, langs den weg, tegen over dien van ons kamp. Ik val op de meest onverwachte wijze en als eene bom in het midden der groote markt, die bedekt was met eene menigte mannen, vrouwen en kinderen; misschien ten getale van 4 à 5000. Tusschen die menigte zag ik 2 à 500 man met roode vesten gekleed: kleding der Pradjoerits of lijfwachten van *Diepo Negoro*. Op onze verschijning deed zich een gil of liever een algemeen gehuil hooren. Mannen, vrouwen, kinderen, alles wil zich eensklaps redden; men loopt, men verdringt zich, men stoot elkander terug, men tuimelt door een; tafels, manden, worden omvergeworpen, de rijst ligt verstrooid; suiker, vruchten, groenten bedekken den grond. Het is eene verwarring, boven alle begrip. Ik bleef aanschouwer van dit tooneel, en wachtte tot dat de weêrlooze hoop vertrokken was, om met die heeren met roode vesten, die zeer wel gewapend waren, een woordje van vriendschap te spreken. Maar die schelmen speelden den vos op eene weergalooze wijze. Zij mengden zich onder de verbaasde menigte, wierpen hunne wapenen weg, en ont deden zich vlug van hunne voor hen in dit oogenblik zoo gevaarlijke vesten; de een neemt een kind op den arm, een ander helpt dadelijk eene oude vrouw, zij beladen zich met manden, met eetwaren; kortom zij maken zich tot burgers en boeren, en zij deden er wel aan. Zij wisten zeer goed dat ik geen vuur zou laten geven op eenen hoop, die voor vijf zesde uit vrouwen en kinderen bestond, en zoo trokken zij in alle veiligheid af. Dit alarm wekte alle de vijandelijke troepen, die in die streek waren. Ik verliet het dorp, lokte hen in de vlakte, waar ik over hun getal kon oordeelen, en het doel bereikt hebbende, begon ik mijnen terugtocht naar het kamp. Hunne tirailleurs volgden tot aan de voorposten.

Ofschoon Mahomedanen zijnde, zoo zijn de Javanen nogtans zeer bijgeloovig. De eene plek, bij voorbeeld, schijnt hun gelukkig, eene andere ongelukkig. Zoo bevond zich, niet ver van Grogol, eene der moeilijkste passen, van steile ravijnen doorsneden, slikkerige ondiepten, een terrein zonder vastigheid. Reeds meer dan eenmaal was aan onze troepen aldaar ongeluk bejegend. Kavallerie noch artillerie kan daar werken en infanterie is er zonder orde en kracht; men had er zelfs geheele kolonnes verloren. De Brandals geloofden dus dat deze plek ons altijd noodlottig moest zijn, en poogden dikwijls ons daarheen te lokken. Den 16 Augustus waagde kapitein *Renard*, die met 100 man op verkenning was uitgezonden, zich in dien moordhoek, en werd weldra hevig aangevallen. Hij deed den kolonel *Ledel* boodschappen, dat hij met eene groote vijandelijke magt te doen had, en dat hij er zich niet kon uitredde. De kolonel zond er dadelijk den kapitein *vanBatenburg* henen, met nog 100 man, om hem te ondersteunen. Maar een tweede ordonnance kwam berichten dat de

200 man, vereenigd, het nog te kwaad hadden. Daarop ontving ik bevel mij ook derwaarts te begeven, weder met 100 man, en te pogen eenen terugtogt te bewerkstelligen. Ik was weldra op de plaats en zag werkelijk een zeer verbitterd gevecht en den vijand veel stouter, dan ik hem ooit gezien had. Wij begonnen onzen terugtogt en *échelons* bij pelotons, en telkens wierpen zij zich op het achterste peloton, met eene onbegrijpelijke hevigheid, brullende van woede, onder het alles verdoovende geschreeuw: *Il Allah la! La il Allah!* God is groot! het is de groote God! Met de meeste moeite en met de bajonet dikwijls op hen inlopende, gelukte het ons hen terug te drijven. Wij kwamen zonder groot verlies in het kamp terug. Nooit hadden 500 Europeanen vereenigd, zoo veel vemetelheid en zoo veel tegenstand van vijands kant ondervonden; hij was ten getale van omstreeks 2000.

Ondertusschen hadden die aanhoudende gevechten, die dagelijksche togten onze krachten uitgeput; ziekten namen ons alle dagen zes, acht of tien manschappen weg, die naar het hospitaal gingen; reeds had men eene versterking van 100 man gezonden van de 18^e afdeling en nog 50 Boegies, hulp-troepen van Tidor; maar onze wezenlijke magt, de Europesche soldaten, verminderde elken dag. En zij die bleven, wat waren zij? Bleek als geesten, met uitgedoofden blik, met vermagerde lichamen, als menschen, die aan tering lijden, sleepen zij zich, achter elkander voort. Zij hadden nauwelijks meer kracht om de beenen uit het slijk der rijstvelden op te trekken; de meesten hadden die nog bedekt met wonden door de aanhoudende marschen in water en moeras. De officieren, bijna alle jonge lieden van 18 tot 20 jaren, vroeger vol vuur en moed, waren even uitgeput als de soldaten: wanneer men hen hunne magere en uitgeteerde paarden zag bekruipen, zou men hen voor grijsaards hebben aangezien; en dan waren er nog drie of vier goede prikken met de sporen noodig, om deze dieren in beweging te stellen, die met nederhangend hoofd en slepende beenen moeite hadden om zich staande te houden. — Nogtans moet ik hulde doen aan den volmaakt goeden wil en den waren krijgshaftigen geest van het moedige Indische leger. Nooit ontsnapte onzen lieden het minste woord van gemor, nooit het minste teeken van ontevredenheid, al werden zij dagelijks genoodzaakt tot vernieuwing van ellende en onthouding; al vorderde men dag op dag van hen eene verdubbeling van vermoënissen en bragt men hen aanhoudend in nieuwe gevaren, zij waren altijd gereed hunnen pligt te doen, en hoe afgemat en uitgeput zij ook waren, steeds vonden zij op het eerste gezicht van den vijand hunne krachten en geestdrift weder; dikwijls hadden wij nog moeite hunne drift te matigen en hen in de gelederen te houden. De taaiste volharding heeft ons leger gedurende dezen geheelen moeilijken oorlog gekenmerkt. Hieraan alleen is het Gouvernement den schitterenden uitslag verschuldigd, die denzelven heeft bekroond in de verovering van deze schoone landschappen, de heerlijkste van het rijk van Djokjo-Karta. Deze krachtige en nuttige volharding was zoodanig, dat de Javanezen, het geduldigste en meest volhardende volk misschien van de geheele aarde, er over verwonderd en versteld zijn geweest. Zij hebben het meer dan eenmaal betuigd. De briefwisseling van den Pangerang *Ngebey*, die men vermeersterd heeft, getuigt daarvan.

EEN MIDDEL

TOT

MEERDERE BEVORDERING DER KRIJGSTUCHT BIJ HET LEGER.

(Ingezonden.)

Het is onloochenbaar dat er ten allen tijde veel is aangewend, om den zedelijken invloed bij ons leger meer en meer op te wekken, welke pogingen dan ook niet zonder gunstige uitwerking zijn gebleven, zoodat de krijgstucht bij het Nederlandsche leger, zoo al niet tot eene gewenschte hoogte is gebragt, dan toch in vergelijking met andere legers der beschaafde volken, niet achterlijk is gebleven; niet te min zal men vrij algemeen erkennen, dat er nog menigvuldige misdrijven van allerlei aard plaats grijpen, waarbij echter die van insubordinatie in directen zin, de minst talrijke zijn, hetgeen het bewijs oplevert, dat deze verderflijke geest bij den Nederlander in principe niet bestaat, doch dat de oorzaken van andersoortige ongeregelheden, ook door andere omstandigheden worden te weeg gebragt.

Indien ieder gediend hebbend en aan ondervinding rijk geworden krijgsman, zich afvraagt, welke misdrijven het menigvuldigste zijn, dan zullen er al spoedig eene menigte hem voor den geest komen, waarbij dronkenschap de hoofdrol speelde, of welke uit dronkenschap of neiging tot deze ontstonden, of er aanleiding toe gaven, en velen met mij zullen wel instemmen, dat zonder deze verderfelijke, en helaas! bij den Nederlandschen soldaat maar al te veel plaats hebbende schandelijke onmatigheid, het een oneindig grooter genot zoude zijn, als bevelhebber op te treden, terwijl de soldaat zich ook veel gelukkiger zoude gevoelen, en de fatsoenlijke burgerjongeling niet, zooals thans veelal, afschrikt worden om in dienst te treden, ten einde zich bij dezulken te voegen, bij wie goede orde, zedig gedrag in handelen en spreken, eensgezindheid, opgewektheid tot het beoefenen van hunne dienstplichten en aangenamer onderling verkeer, zekerlijk alsdan zouden thuis behooren.

Tracht men nu na te gaan, waaruit de dronkenschap en de daarmee gepaard gaande ongeregelheden gewoonlijk voortspruiten, dan zoude men zulks, oppervlakkig beschouwd, daaraan toeschrijven, dat de soldaat te veel soldij geniet; doch dit is het geval niet, en ware het ook, dat in enkele goedkoope garnizoenen, de zakgelden evenredig veel hooger dan in andere stegen, er zijn toch zoo vele gepaste middelen van hooger hand verordend, dat een ongeoorloofd gebruik van deze penningen, grootendeels, zoo niet geheel kan geweerd worden. Er zijn dus andere wegen waar langs de dronknaard sluipt, om zijnen nimmer te verzadigen dorst te stillen, en welker afsluiting voor een groot gedeelte de dronkenschap zal beletten en de neiging tot deze zal weeren.

Ik meen geen ondiens te zullen doen met hier eenige bedenkingen bij te voegen, die tot het middel van deze afsluiting zullen medewerken. In de eerste plaats zoude het zeer dienstig zijn, indien men aan de plaatsvervangers (zoo deze niet geheel geweerd kunnen worden) gedurende den tijd dat zij dienstplichtig zijn, geene uitbetaling van de door hen bedongen handgelden deed, noch toeliet dat zij daarvan iets ontvingen; doch dat men deze penningen, door de administratie van het korps waarbij zij werden ingedeeld, in eene der spaarbanken deed beleggen, en zij lieden, des verkiezende, alleen den interest genoten, tot tijd en wijle zij, na expiratie van hunnen dienstdag, eene andere bestemming zouden willen volgen.

Zoodanige maatregel zal de uitwerking hebben, dat vooreerst geen individu plaatsvervanger zal trachten te worden, wien het, zooals velen, te doen zoude gaan, om zich dadelijk eenig geld tot onmatig gebruik van sterken drank te verschaffen en die wijders maar speculeert om nu en dan, volgens de bestaande wijze, eenige uitbetaling te erlangen, welke hem in de gelegenheid stelt tot bovenmatige verteering, hetgeen bij den soldaat immers meestal in dronkenschap ontaardt. Verder zou dit het gevolg hebben, dat de plaatsvervanger na volbragte dienstdag, zijn kapitaalje zoude terug vinden en zich alzoo veelal in de gelegenheid zien gesteld, om het een of ander in de maatschappij te beginnen, waartoe niet zeldzaam de penningen ontbreken; mogt hij dit echter niet verkiezen, en zorgeloos zijne gelden opmaken, dan staat hem vrij andermaal de militaire dienst te kiezen, en dan blijft nog altijd, indien hij weder plaatsvervanger heeft kunnen worden, de uitkomst niet hopeloos voor dezen verkwister, verkerende hij na expiratie van den tweeden dienstdag, weder in hetzelfde gunstige geval; de staat heeft inmiddels diensten van hem gehad, die ruimschoots zullen opwegen tegen die welke men thans meestal van hem kan verwachten, terwijl daarenboven zijn voorbeeld geenen nadeeligen invloed op zijne kameraden heeft kunnen uitwerken.

In de tweede plaats is als weringsmiddel tegen dronkenschap toe te passen, dat men, even als thans bij de manschappen der 2de klasse van discipline geschiedt, de toegezonden wordende gelden, aan dezulken, die er een *herhaald* misbruik van maken, niet meer uitbetaalt, maar op hun credit van het kleedingsfonds brengt, en de afzenders daarvan kennis geeft, met bijvoeging waarom dit noodig is geoordeeld; als wanneer de verzending aan de zoodanigen van lieverlede zullen ophouden.

Wijders moet er in worden voorzien dat de militair geen credit orlange, vooral met betrekking tot het gebruik van sterke dranken. Vele kroeghouders schromen niet, en wel uit aanmerking der ongehoorde winsten, waarbij een bankroetje hun niets deert, een jaar en soms langer te borgen en tot de schandelijkste onmatigheid aan te sporen, wetende zijl. dan met schelmschen woeker het sommige magtig te worden, hetgeen deze en gene had te innen. Hoe bezwaarlijk het ook zal zijn dit borgen te weren, geloof ik nogtans dat het verbieden van dergelijke huizen aan de garnizoenen, het niet bestraffen en tot betaling dwingen van die aan sterken drank schulden gemaakt hebben, tot eene goede uitkomst zullen leiden. Het spreekt van zelf, dat hierbij eenige bepalingen en zekerer maatstaf zouden moeten worden aangenomen; deze behoeven echter niet zeer omslagtig te zijn om het verleen van credit aan den soldaat, als eene onwettige pretentie te verklaren.

Eindelijk were men nog ten strengste het verkoopen en koopen van alle militaire stukken, die hetzij aan den man of aan den staat behooren; deze kanker der discipline heeft maar al te veel wortel geschoten, en reeds honderden in het ongeluk gestort; hoe velen zouden brave soldaten gebleven zijn, indien zij het hoofd hadden kunnen bieden aan zoo menigvuldige verleiding, waaronder zij eindelijk moesten bezwijken, als zijnde op het voorbeeld van anderen, steeds in verzoeking het een of ander middel uit te denken om zich geld te verschaffen, en hoe is dan dikwijls de stap onvoorbedacht gedaan, om zijn goed, hetgeen zoo geredelijk te gelde te maken is, daartoe aan te wenden; hoe vele anderen hebben niet een onteerend vonnis ondergaan, die het slagtoffer werden van deze zelfde misleiding (om niet te spreken van diegenen welke met moedwil handelden), door zich soms eene kleinigheid van een' hunner kameraden toe te eigenen, waartoe hun de gelegenheid toelachte, als zijnde zulks, om zoo te spreken, gereed geld. Men raadplege de gevangenhuisen, en met huivering zal men daar menigvuldigen dierzulken zien, die op nog jeugdigen leeftijd reeds uit de maatschappij zijn gebannen, en men vrage zich dan, of bij doelmatige wetten velen hunner niet het hoofd aan deze booze neiging zouden geboden hebben.

Van hoeveel belang is het derhalve, ook tot voordeel der schatkist, dat hierin worde voorzien; de daarop bestaande wetten zijn onvoldoende, en beletten niet dat in sommige plaatsen, geheele straten, huis aan huis, uitdragers, koopers en helers van militaire goederen gevonden worden, die ongestraft hunnen handel kunnen drijven.

Zoude men niet voegzaam het koopen, enz., van militaire goederen, onder welk voorwendsel ook, kunnen verbieden, en zou niet in elke garnizoensplaats, één huis, daartoe door het gemeente-bestuur aan te wijzen, voldoende zijn, om zich van overbodige oude militaire kleedingstukken, enz., te kunnen ontdoen.

Mogt dit bevestigend kunnen beantwoord worden, dan is de grootste moeilijkheid overwonnen, en dan hebbe men de plaatselijke politie slechts de taak op te dragen om de contrôle over zoodanig huis op zich te nemen, terwijl het eveneens aan de militaire autoriteiten moest worden bekend gemaakt.

In zoodanig koophuis zoude nimmer iets mogen worden aangekocht, dan op vertoon van eene schriftelijke permissie van den kompanie-kommandant; de verkooper zou tevens door een korporaal of onder-officier moeten vergezeld zijn.

De koper zoude verplicht moeten zijn, onder anderen, in een register aantekening te houden van de namen der verkoopers, den datum waarop en den prijs waarvoor het werd aangekocht, benevens het nummer waarmede het omschrevene stuk was gemerkt, enz. Daarmede vertrouwd zoude grootendeels het bedoelde misdrijf bij den militairen stand geweerd worden; en mogten ook de andere middelen hiervoor aangestipt kunnen worden aangewend, wie zou dan niet met mij instemmen dat zulks de schoonste uitwerking belooft. Misschien zou deze of gene de bedenking kunnen opperen, dat zoodanige maatregel eene nadeelige uitwerking zoude te weeg brengen op de nu en dan voor gouvernements-rekening plaats hebbende verkooping van militaire goederen; doch men late zich hierdoor niet afschrikken; daarmede kan een andere uitweg gevonden worden, en ware het ook dat men niet dan voor een spotprijs daarvan konde ontdoen, dan nog zou de staat voordeel genie-

ten, dewijl de toekomst spoedig leeren zou, welke uitwerking de gedachte wet op de rekening van die individu's zal hebben, welke nu steeds met eene klimmende schuld hunnen diensttijd volbrengen, tot dat eindelijk het rijk zich daarmede beladen ziet.

D..... 1843.

d. S.

NOG EEN WOORD OVER HET AL OF NIET BEVESTIGEN DER PERCUSSIE- HOEDJES OP DE PATRONEN.

(Ingezonden.)

Bij de invoering der percussie-geweren bestond algemeen twijfel omtrent de wijze, op welke men de percussie-hoedjes voor de schutters het doeltreffendst plaatsen, en of men deze al dan niet aan de patronen bevestigen zoude. Bij sommige legers, b. v. in Pruissen, Wurtemberg, Beieren en andere, gaf men reeds spoedig na de invoering dezer geweren, de voorkeur aan de losse percussie-hoedjes en plaatste deze bij het eene leger in kleine op de borst aan den bandelier, bij andere ter regter zijde vastgehechte zakjes. In Baden beproefde men de patroontasch, gelijk het Luxemburgsche en Limburgsche contingent te dragen, en aan de ceintuur zoodanig zakje te plaatsen. De wijze van berging was en is nog bij de meeste legers verschillend; de meeste echter, ook het Fransche, gaven aan de losse percussie-hoedjes de voorkeur. In hoeverre nu, door een of ander de voorkeur toe te kennen, het punt van volmaaktheid het meest genaderd wordt, wil ik niet beoordeelen; het zou echter niet ondoelmatig zijn, indien men, na de in den loop van dit jaar, meer algemeen, met aan de patronen vastgehechte percussie-hoedjes gehoudene schietoefeningen, met sommige verschijnselen bekend werd, ten einde zonder vooroordeel, met meer zekerheid, aan een of ander de voorkeur toe te kennen, en met dit doel wordt dan ook de volgende zeer geringe bijdrage geleverd; schijnbaar zeer geringe navorschingen kunnen tot belangrijker aanleiding geven. Onder 3240 aan deze patronen vastgehechte percussie-hoedjes, waren vier zoo groot, dat deze, op het schoorsteentje geplaatst, niet den vereischten tegenstand aan het gewigt der afhangende patroon konden bieden, maar telkens met de patroon op den grond vielen, zoodra de schutter, om den haan te vatten en weder neder te laten, de patroon loslaten moest, en met de meeste voorzigtigheid niet in staat was zijn geweer alleen te laden, maar zich genoodzaakt zag, de patroon door een tweeden te laten vasthouden, tot dat hij den haan neder gelaten had, en nu eerst kon hij de lading alleen vervolgen. Wanneer men nu de verlegenheid in aanmerking neemt, waarin de schutter gebragt wordt, welke zijn geweer niet in staat is alleen te laden, en voor zich en voor hem, wiens hulp hij noodig heeft, het gunstige oogenblik somtijds zou moeten laten voorbijgaan, om een gepast gebruik van zijn schot te maken, alsdan mogt zoodanig nadeel nog al belangrijk schijnen, zonder nog te willen veronderstellen, dat niet ieder schutter, vooral in oogenblikken van gevaar, tegenwoordigheid van geest genoeg zoude bezitten, om zich met bedaardheid op de spoedigste wijze uit zoodanige verlegenheid te redden en direkt tot zijne reserve-hoedjes of andere hem ten dienste staande middelen, zijne toevlugt te nemen (1); de meeste zullen echter eerst meermalen beproeven, het aan de patroon verbondene hoedje, op de gewone wijze te gebruiken, en eerst in dergelijke gevallen, na herhaalde beproeving, tot andere middelen overgaan. Zonder patronen bleven deze percussie-hoedjes op het schoorsteentje houden, zoowel toen de haan om te laden als om te vuren gespannen werd, en er werden ook onder genoemd getal patronen, van de te groote hoedjes, geene gevonden, welke om andere redenen weigerden. Van vijftien welke weigerden, ontloften dertien nog bij den tweeden slag der lading. Daar deze vermoedelijk te klein waren, kwam het slagkwik door den eersten slag, eerst met het schoorsteentje in aanraking (2). Indien nu de oorzaak, dat het getal der te kleine, dat der te groote overtreft, kan gevonden worden in den tegenstand, welchen de percussie-hoedjes, door ze zooveel mogelijk sluitende op het schoorsteentje te leveren, aan het gewigt der afhangende patroon moeten bieden, alsdan zal zeker, door aan de losse de voorkeur te geven, het nadeel van de te groote geheel vervallen en ook dat der te kleine zoo niet vervallen, toch verminderen. Bevoegdere beoordeelaars zullen echter beslissen, en zullen, indien het losse stelsel de overwinning behaalt, alsdan ook voor eene doelmatige bergplaats zorgen; ik voor mij sluit hiermede met het thans in gebruik zijnde stelsel den vrede.

(1) Er waren slechts vier hoedjes op de 3240, waarbij dat nadeel zich deed kennen. Zou men daaruit eene gevolgtrekking kunnen opmaken? Spectator.

(2) Waren deze hoedjes wel goed aangedrukt? — Sp.

BIJLAGE IX.

BEHOORENDE BIJ DEN MILITAIREN SPECTATOR, 13de DEEL, N°. 9.

Maand Maart 1845.

LAATSTE BENOEMINGEN, OVERPLAATSINGEN EN VERANDERINGEN BIJ HET LEGER.

BENOEMD:

Tot luit.-generaal, komm. van de 1ste div. inf., alsmede tot opperbevelhebber der vesting Maastricht en der troepen in het hertogdom Limburg: de gen.-majoor O. J. H. Graaf van Limburg Stirum, buitengew. adj. des Konings, kommanderende de 2de brig. van de 1ste div. inf. Tot komm. der 1ste brig. van de 2de div. inf., belast met het provinciaal kommandement van Vriesland, Groningen en Drenthe: de gen.-maj. op non-act. J. J. Volkhemer. Tot gen.-maj. en komm. van de 2de brig. der 1ste div. inf., belast met het prov. kommandement van Noord-Brabant: de kol. J. H. Voet, komm. van het reg. gren. en jag. Tot komm. van het reg. gren. en jag.: de kol. Jkh. J. T. van Spengler, buitengew. adj. des Konings. Tot offic. van gez. der 3de kl.: de bezoldigde kweek. der 1ste kl. P. G. Berends. Tot militie-commissaris in het hertogdom Limburg: de gep. kol. F. J. van Wintershoven. Tot gen. der inf., buiten bezw. der schatkist, de gep. luit.-gen. J. B^{on} van Geen, buitengew. adj. des Konings. Tot luit.-gen., buiten bezw. der schatk.: de gep. gen.-maj. R. A. Klerck, buitengew. adj. des Konings. Tot maj. en adj. in het prov. kommandement van Overijssel: de kap. W. E. Ketjen, van het 2de reg. art.

Verplaatsingen.

Bij de bat^{en}. gren. van het reg. gren. en jag.: de 2de luit. W. A. F. G. de Hartitzsch, van het 8ste reg. inf. Bij het leger in Oost-Indiën: de 2de luit. H. E. G. Loder, van het 3de reg. inf.; H. T. Heisterkamp en P. van der Hoff, bei-

den van het 4de reg. inf. Bij het 2de reg. drag.: de ritm. J. W. Klamberg, van het 1ste reg. drag. Bij de komp. art.-werklieden: de 1ste luit. zonder bezw. der schatkist C. W. Smith, van het 1ste reg. art., en de 2de luit. R. C. L. Blaauw, van het 2de reg. art.

Eervol ontslagen.

De offic. van gez. der 5de kl. J. Feucht.

Nonactiviteits-tractement toegelegd in afwachting van pensioen, aan:

Den maj. D. Schäfer, adj. in het provinciaal kommandement van Overijssel.

Gepensionneerd.

De luit.-gen. H. D. T. de Favauge, thans het tractement van non-activiteit genietende. De gen.-maj. J. Hulst, komm. de 1ste brig. van de 2de div. inf., belast met het provinciaal kommandement van Vriesland, Groningen en Drenthe. De ritm. der 1ste kl. H. H. van de Poll, van het 2de reg. lans., met toek. van den rang van maj., zonder bezw. der schatkist. De ritm. der 1ste kl. H. Thesingh, van het 1ste reg. drag., onder toek. van den rang van maj. buiten bezw. der schatkist en met vergunning van de activiteits-uniform van het korps waartoe hij het laatst heeft behoord, te blijven dragen. De 1ste luit. T. Wijgersma, van het 8ste reg. inf. De 1ste luit. M. A. de Bellefroid, van het 1ste reg. lans., onder toekenning van den rang van ritm., zonder bezw. der schatkist. De 1ste luit. L. van Kutzleben, van het 1ste reg. lans.

Overleden.

De 2de luit. H. J. van Bemmelen, van het 1ste reg. art. De 2de luit. C. Knollaert, van het 1ste reg. inf.

